

KNJIŽEVNO ODJELENE NA ZEMAJSKOJ IZLOŽBI U SRBIJI.

Novine javljaju da će se s jeseni iduće godine otvoriti velika zemaljska izložba u Biogradu koja će imati zadatak da predstavi cijelo kulturno razviće Kralevine Srbije za posljednjih sto godina (1804-1904). Ova bi se izložba imala otvoriti u spomen stogodišnice velikoga ustanka Srbije pod prvim voždom Karadžom, koji je ustanak počeo u proleće 1804. godine. Ideja, koju su mjerodavni krugovi u Krajevini Srbiji imali, da prirede jednu ovakovu zemaljsku izložbu, veoma je lijepa, i može se reći da se bolim i dostojnijim načinom stogodišnica velikoga ustanka ne bi mogla proslaviti nego ovakovom izložbom u kojoj bi cijela zemlja učestvovala i koja bi predstavljala jedno cjelokupno razviće u svakom pogledu. U isto doba, ovakova izložba je i jedna ogromna potreba za Krajevinu. Ako u posljednje vrijeme politički život Srbije nije išao pravijem putem niti donio dosta stvarnijih i dobrih rezultata, kulturni život Srbije i ako ne uvijek štice i potpomagan od onih koji su ga imali štiti i potpomagati, napredovao je bujno i snažno, i Srbija je u kulturnom pogledu ušla u prvi red među balkanskim državicama. Izložbom u kojoj će pokazati visoki nivo svoga kulturnoga razvića, Srbija će uspjeti da demantuje lažne izvještaje i sudove koje je nemačka žurnalistika, ocejujući (često i nepravo) političke događaje u Srbiji, prenijela i na ocjenu kulturnog života njenog, i po kojima izgleda da je ona u kulturnom pogledu još na vrlo niskom stupnju razvića. S toga mi držimo da je izložba u Srbiji jedna od njenih glavnih potreba danas. U ostalom, kad je prije nekoliko vremena i Zagreb činio izložbu, skrajnje je vrijeme da to i Biograd, s više prava, učini.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Ostavljajući drugijem listovima da o privrednoj i ekonomskoj strani ove projektovane izložbe progovore, mi ćemo se zadržati samo na književnoj strani nenoj, i napomenuti samo što mislimo da treba učiniti za onu sekciju nenu u kojoj će se izložiti knjige i sve što s književnošću ima veze.

Kao i uopće na izložbama, ova sekcija ne će biti jedna od najprivlačnijih niti će jako padati u oči, i za neposvećene ono odjelene sa nekoliko soba s ormanima i vetrinama u kojima su izložene knjige i rukopisi ne će imati toliko interesa koliko odjelena za mašineriju, grnčariju, pirotske ćilimove, voće i ost., ili odjelene zabavno s café-concertima, igrama, panoramama i svakojakijem predstavama. Ali za one koji veću pažnju poklanjaju književnom razviću jedne zemlje, ova sekcija, ako se dobro uredi, može imati velike važnosti i interesa.

U njoj bi, u zasebnim policama i ormanima, bila izložena sva djela beletristična i zabavna, zatijem opća književna i istorijsko-literarna, pa geografska i istorijska, čisto naučna (prirodne nauke i matematika), pravna, ekonomska i ost. Na posletku bi došli časopisi i stručni i politički listovi. Tu bi, na primjer, najprije našle mjesta pjesme naših pjesnika iz Srbije ili djela njihova koja su u Srbiji štampana, od Branka i Ćegoša do Mitrovića i Nikolajevića; pripovijetke i romani od M. Vidakovića i B. Atanackovića do Stevana Sremca i Borisava Stankovića; drame od Joakima Vujića do Branislava Nušića; putopisi od Dositija do L. Nenadovića. Kritika bi bila zastupljena svima spisima od Koste Ruvarca do Lubomira Nedića i Bogdana Popovića. Sve to, u dobrim, ukusnim povezima, a po redu, po piscima i veličini knjiga, u koliko to naša gdjekad bez sistema izdana dopuštaju. Naučna djela, filološka, literarno-istorijska, istorijska i geografska mogla bi činiti dosta lijep utisak u izdanjima Srpskog Učenog Društva i K. S. Akademije Nauka. „Glasnici“, „Spomenici“ i „Glasovi“ kao i zasebna izdanja i druge kolekcije srpskih učenih društava predstavljali bi priličan broj naučnih izdanja. Ovo što smo rekli za djela istorijska i geografska važi i za djela prirodno-matematička. Tu bi jedno uz drugo stali radovi Vuka i Daničića i drugih filologa do L. Stojanovića i Al. Belića, radovi naših istorika sve do St. Stanojevića i J. Tomića, radovi Milićevića i Karića i drugi

geografski do Cvijića, radovi prirodnački od Pančića do Žujovića; radovi pravnički i ekonomski sve do V. Velkovića i Slobodana Jovanovića; i stotinu drugih koje bi nam dosta posla bilo prebrojiti. Ne bi se, da i ovo dodamo, smjeli izostaviti ni radovi na francuskom i nemačkom jeziku kojijeh ima dosta u poslednje vrijeme, i među kojima kao primjer ističemo odlične matematičke radove Dr. Mihajla Petrovića.

Toliko za originalnu književnu radnju srpskih pjesnika i naučnika. Ali ne treba zaboraviti ni prijevodnu. Da i ona spada u našu književnost o tom nema sumnje, ali da i ona mnogo znači u kulturnom pogledu jedne zemlje o tome možda nije svaki uvjeren. A međutim vrlo jak dokaz o visini jedne književnosti leži baš u prijevodima koji u nju spadaju. Jedan narod koji ima prevedena sva djela Shakespeare-a, Göthe-a i svih drugih velikih pjesnika daje tim samim specijalna dokaza o svojoj lijepo upućenoj književnoj aktivnosti. I kad on to pokaže na svojoj izložbi, to čini neposredan i vrlo lijep efekat. Mi se još sjećamo kako je dobar utisak u tom pogledu činilo na poslednjoj pariskoj izložbi odjeljene za knjižaru mađarskog naroda. U jednom velikom ormanu stajala su u finim povezima lijepo poredana djela mnogih tuđih klasika, često cjelokupna i u naročitim kolekcijama izdana. Tako bi se nešto i ovdje htjelo. Pored svega toga što ima još dosta lijepijeh djela na tuđim jezicima koja u nas nijesu prevedena, ipak bi se mogla sastaviti oveća zbirka prijevoda ne toliko od starijih koliko od novijih pisaca. Iz ruske književnosti mogla bi se izložiti n. pr. skoro sva djela Turgeņeva, glavna djela Tolstoja i Gončareva takode, kao „Rat i mir“, „Oblomov“ na primjer, i druga; iz francuske glavna djela V. Hugo-a, Balzac-a i Daudet-a, kao „Bogorodičina crkva u Parizu“, „Evgenija Grandet“, „Tartaren na Alpima“, itd; zatim, iz engleske, italijanske i drugih književnosti. I to ne bi grubo izgledalo vidjeti ova djela gdje su sveske u istom formatu i izdanu. Do duše, bilo bi katkad i drukčijih efekata u tom pogledu, sa ovim našim i suviše knjižarskim izdanjima. Ali šta ćete kad ne mogu sva izdanja uvijek biti kao izdanje Miroslavleva jevandela?

Pored ove čisto knjižarske izložbe, mogla bi se istoj sekciji pridružiti i zbirka autografa svijeh pjesnika i književnih

radnika iz Srbije i onijeh koji su u ņoj živjeli i radili. Bilo bi odista lijepo vidjeti na jednom mjestu vlastoručne rukopise Dositija i Vuka, Joakima Vujića i Sterije Popovića, Đ. Jakšića i Zmaja J. Jovanovića, Meda Pucića i M. Bana, i mnogih drugih, a ne bi bilo teško ni sastaviti takvu zbirku. Zbirka se, u ostalom, ne bi imala ograničiti samo na pjesnike i kniževnike. I ostali zaslužni ljudi mogli bi tu naći mjesta, od Prote Matije do Kneza Mihaila i Ilije Garašanina. Takova bi se zbirka mogla poslije prenijeti u Narodni Muzej i ostati tu stalno na ugled publici. Mnogi veliki gradovi imaju takve zbirke; tako London u svom British Museum u naročitoj dvorani King's Gallery, i Pariz u svojem Musée paléographique koji se nalazi kao zaseban odjelak u Archives Nationales.

Taka uređena sekcija činila bi lijep utisak, i dobro bi svjedočila o kniževnom razviću Srbije i pijetetu ņenom prema knizi i kniževnim radnicima.

Druge bi sekcije, na primjer sekcija umjetnosti gdje bi ušle sve slike od Katarine Ivanovićeve do Marka Murata, statue Đ. Jovanovića, Ubavkića i Roksandića, zbirka muzikalija od Kornelija Stankovića do Mokrańca, itd. — svjedočile i o umjetničkom razviću Srbije. Ali ovdje izlazimo iz okvira svog predmeta i zato prekidamo razgovor.

***

МУДРЕ ИЗРЕКЕ.

1. Нек с нама не врти сваки вјетар науке; буди разложито наше богоштовље. Св. Павао.

2. Да је могуће биљежити снове грозничава болесника, колико би се каткад видјело великијех и узвишенијех ствари у његову бунцању! Волтер.

3. Замјењивање штовања између људи саставно је почело савијести. Масол.

4. Боже створитељу, прости њиховој безумности*); они бијаху постали одзив својијех гласова, не знајући да се ми, у неизмјерноме ланцу, не рађамо само за себе, већ и за све друге. Гдје су ти апостоли људства, који би њима били рекли: Слиједите Његов закон: Љубити, љубити, то је бити користан самому себи, чинити да те љубе, то је бити користан другима. Беранте.

*) Два млада pjesnika, који се удушише угљиком.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

EMILE ZOLA.

(Свршетак).

V. Моралиста.

(Понекад, Зола се је обраћао омладини и давао им своје личне погледе о смислу живота. Ово што ће те читати извод је из бесједе коју је писац књиге *Плодност* читао дјацима).

Рад

Радите, младићи! Ја знам шта све изгледа банално у оваквом једном савјету; нема ни једног раздавања награда гдје он не падне међу ђачку равнодушност. Али, ја вас позивам да размислите о томе, и допуштам себи, ја који сам само раденик, да вам речем сву корист коју сам извукао из дугог рада чији је напор испунио цио мој живот. Ја сам имао мучан почетак, познао сам биједу и очајање. Доцније, живио сам у борби, у њој још живим, претресан, подништаван, натопљен увредама. Па шта! Само сам у једно вјеровао, једну силу: рад. Шта ме је одржало? То је огроман рад који сам себи у задатак ставио. Преда мном, тамо, имао сам увијек циљ коме сам тежио, и то је било довољно да ме исправи, да ми пружи храбрости да ипак идем, кад ме рђав живот бјеше срушио. Рад о коме вам говорим, то је уредан рад, свакодневни посао, задатак који човјек помиче свакога дана у своме дјелу за један корак. Колико ли пута, јутром, сједао сам за свој сто, изгубљене главе, грких уста, мучен каквим великим моралним или физичким болом! И, сваки пут, у пркос буђењу свога паћења, последије првих тренутака самртних мука, мој посао ми је био утјеха и окријељење. Увијек сам излазио утјешен последије свакодневног свог рада, сломљена срца можда, али опет усправљен, и у могућности да живим до сутра.

*
* *

Рад! Помислите да је то једини свјетски закон, регулатор који води образовану материју њеном непознатом свршетку! Живот нема другог смисла, нема другог разлога за

опстанак, ми се сви само за то појављујемо на свијет да дамо збир нашега рада па да ишчезнемо. Живот се не може друкчије дефинovati но овим комичним покретом који он прима и који завјештава, и који у ствари и није ништа друго до рад, за велико завршно дјело, на дну година. И, онда, зашто не би били скромни, што не би примили лични посао који сваки од нас испуњава, без противљења, без уступака бар славољупцу, који се средиштем гради а не ће у рад да уђе?

Чим човјек пристане на тај посао и кад му се одужи, изгледа ми да се и код највећих мученика мора да осјети спокојство. Ја знам да има духова које бескрајност узнемирава, које тишти тајанственост, и тима се ја братски обраћам, савјетујући им да забаве живот каквим огромним радом чији би свршетак чак боље било да и не виде. То је равнотежница која ће им помоћи да право иду, то је разонођење свију часова, у интелигентност бачено зрно да га она смрви и од њега начини свакидашњи хљеб, у задовољству испуњене дужности. Без сумње, тиме се не рјешава ниједан метафизички проблем, то је само једно искуством стечено средство да се живот живи једним поштеним и више мање мирним начином; али зар је то ништа пружити себи морално и физичко здравље, и умаћи од сањалачке опасности, растурајући радом питање о најизобилнијој могућној срећи на овој земљи.

VI. Човјек.

(И покрај све своје философије, Зола је био растргнут страстима и жељама. Једнога дана изјаснио се је о томе, у једној хроници *Фигара*, која није била приједињена његовим дјелима, и у којој он допушта изрети, уједно, и своје мале махне и своје бескрајно славољубље).

Усамљеник.

Дуго сам се мислио да напишем једну комедију, и, што то нијесам учинио, то је с тога што јој не достаје мало много жена.

Тиче се једног поштеног човјека, великог човјека, који има, наравно, око себе младих, читаву чету младих ученика, гријући се на његовој слави, гледајући да од ње поштено при-

вуку, на своју личност, по који одбљесак. И они му, као што то доликује, ласкају; успјели су да располажу њиме као каквом својом стварју, каквом стварју од велике вриједности, коју треба заштитити од профанованих руку. Зар његова слава није њихово дјело, у сваком случају њихова непоречна својина, којом имају права располагати? Никад они не ће допустити да је људи потамне. Браниће је и против самога учитеља, ако се, једнога дана, дотле заборави да склизне с правога пута.

И прође доба великих бораба, и приступи час старости, у триумфу учитељевих књига, који би радо сио крај друма за један часак, одахнуо мало, уживајући у предјелу.

Али, кад проговорише неке новине, једнога јутра, о давању одличја учитељу, дотрча, љутит, један од његових млађих ученика:

— Шта! одличје? Ви примате одличје! Та то би било срамота! Ви сте врло велики, и кад се човјек препне тако високо он не силази више. Оставите нама одличје, нама сићушнима који пузимо у вашој сјенци. За нас је то прилично.

И ученик извојева и би одликован у мјесто свога учитеља.

Другог једног јутра, испричаше исте новине да је у питању кандидатура великога човјека за Академију. Помаман улазак једног другог ученика:

— Надам се, не ћете опоречи цио свој живот! Ви у академији! И Ви би пристали да се понизите проћи кроз та ниска врата? Кад је неко нашега раста, он остаје код своје куће. Ви сте и сувише велики, а академија, то је добро за нас остале, који смо мали.

Наравно, данас или сутра, сјешће ученик у фотелј доброга учитеља.

Ви сте и сувише велики! Ви сте и сувише велики! Сви му то довикују, а био је један који му је чак и драгану узео, под изговором да кад је неко велики, не треба биједно пријањати за слаба, људска миловања. Траже да је Бог, који у величанственом лету лебди изнад свију слабости. Ништа му није допуштено, ни мала таптина, ни једночасна будалаштина, ни љубазна противрјечност са самим собом. И кад су га, на послетку, издигли на стуб ко каквог Симеуна Стилића, они тврде да га ту они хране својом похвалом, чувају добро стра-

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

жу око њега, да га не би спопала фантазија сићи и трчати по ноћним бурдељима.

Међутим, поштеном великом човјеку знатно је досадно на своје стубу. Несретан, пун је људских слабости! Он има све врсте старих жеља, жеља лудих, и пријатно би му било задовољити их. Боже мој! да ли би га то, заиста, баш толико смањило? Би ли му због тога дјела постала мање добра, да ли би изгубио од свога раста, ако би куснуо мало од обичних ствари, којима се људи тако наплаћују? Тако, занимало би га да буде одликован, и осјећао би се задовољан, онога дана кад би у Академију ушао. То би очевидно било врло банално; али, како то не би никога забољело, па чак ни самог њега, зашто му ђавола досађивати жељом да га направе узвишеном и неосјетљивом лутком које он није?

И немам свршетка. Али, ако хоћете, узмите да је великом човјеку, једног лијепог дана, толико досадило на његову стубу, да једним скоком скаче с њега, разјурје своје ученике и трчи у бешчасност да буде само човјек и ништа више.*)

***

Ах! ја добро знам гдје је усамљеник. То није увијек онај који, из гордости, ради усамљен, незадовољан што му нијесу сва блага и све почести нијесу на златној табли поднијете. То није онај од кога су стицаји околности начинили презирање и који се слави што своју немоћ живи у кули од слонове кости, у коју се је затворио. И није усамљеник, још много мање, ни сиромашак, ни непознат, ни неразумљив, јер, често, ти су ипак из гомиле, непрегледне гомиле која ваља своје мрачне таласе.

За мене, усамљеник је писац који се је затворио у своје дјело, у вољу своју да га начини толико високим, толико моћним колико му год буде дах допуштао, и који га остварује, упркос свему. Може се он мијешати с људима, живјети њиховим обичним животом, усвајати друштвене обичаје, бити, на око, онакав кó и остали. И није зато он мање усамљеник,

*) Овај велики, поштени човјек то је сам Зола.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

ако је само сачувао поље своје воље, слободно од свака утицаја, ако ријечју буде чинио само оно што и како он хоће, непокретан под грдњом, сáм и усрављен.

VII. Пјесник.

(За младости, Зола је правно много стихова, од којих, радозналости ради, репродукујемо неколико):

Нина.

Пријатељу, сјеђаш ли се оцрњена гроба, на самом крају стазе једне, упола под цвијећем, који нас је дуго задржавао и градио сањалицама? Мермер је наједен вјетром и кишом. Он сања у трави и, тајанствен, ћути, насмијехан и ведар на плавом мајском сунцу.

Он сања у трави, и, у својој сањарији, неоскрњављен гроб, не одаје, онима који ту пролазе, ништа више сем избрисаног имена Нина.

Звали су је Нина, покојницу блиједу. Речи, колико јој пољубаца даде прољеће? Каквим ли се је сном за навијек успавала? Ко је због ње патио? Ко оплакује њених петнаест година? Не зна се. Под цвијећем спава дијете, а земља му од зелене маховине справља њежан покров, и, кад га упитају, ниским одговара гласом: »Звали су је Нина, само јој име знам.«

Ето! то је доста за пјесничко срце. На уснама једно весело име, и намирисано љубављу, довољно је за једнодневни осмјехак и сан. Покојница има само шеснаест година, и ако је гроб нијем. Од јуче лежи она, и дјевојачко јој чело у ковчегу још носи вијенац с бала.

Пусти ме да те лишим твоје бијеле заручнице, ти хладна плочо гдје Нина љуљуска свој дуги сан. Хоћу до јутра чекати на осмјехак спаса са њених слеђених усана при њеном буђењу. Пусти ме да је изазовем, да је по своме срцу волим, да јој дадем плаве косе, црно око, мала њежна уста, пусти ме да је у чело као сестру пољубим.

.....
.....

Sjeđah li se, prijateľu, zamišľasmo je lijepu, i od tada, vrlo često, ne govoređi nikada o njoj, naši su pogledi međusobno govorili, u najvećem žaleњу: »Da sam je bio poznao, oh! Nineta bi živjela!«

У Паризу.

С француског превео*)

Ст. К. Павловић.

G R U Ź.

Топографично-повјесничке биљешке (6)

Vice Adamovića.

VII.

Vrijeme, koje sve ruši i hara, uništi doista gruški škar; ali divni položaj Gruža, његово plavo i tiho more, његово blago i zdravo podneblje privlaće pažњу tudinaca, te je sva prilika, da što je ovo pitomo mjesto prije crplo iz svoje obrtnosti, to će mu nedaleka budućnost nadoknaditi poradi čarobne naravi његоva položaja.

I ako danas Gruž ne broji više od 1074 stanovnika, ipak sva je nada, da će se u brzo taj broj znatno povećati, jer će se malo po malo Gruž spojiti s Pilama, te postati velikijem predgrađem Dubrovnika.

Današњи se Gružani bave obrtom i malom trgovinom. Oni se, ni po govoru ni po nošњи, ne razlikuju od građana, s kojijem su neprestano u doticaju. Udobne kočije i omnibusi voze sad jedne u grad, sad druge u Gruž i na dale.

Ulaz u grušku luku otvara se upored s ulazom u Rijeku (Ombla), te se od Kantafika pruža od sjevero-zapada prema jugo-istoku do Batale za 1700 m. dułine, dočim se u širinu proteže za 500 m. Najveća joj je dubina od 27·80 m. a to odmah pri ulasku, u sredini pak najviša dubina dosiže do 16·70 m. Dno je posve dobro, a kraj je gotovo s jedne i druge strane

*) *Les Annales Politiques et Littéraires.* 5 octobre 1902.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

čvrsto ograđen rivom (obalom), iz koje se tamo amo pružaju udobni, široki gati (muli), te se brodovi mogu lasno približiti kraju i na više se mjesta sigurno učvrstiti i ukotviti.¹⁾ Dosta je spomenuti, kako je 1880. godine bilo okupljeno više brodova sviju velevlasti u Gružu, a da se odmah uvidi kolika je prostranost i politična znamenitost ove naše luke.²⁾

Kako prije spomenusmo, uzduž slikovitijeh igala poredale se gospodske polačice, kućice i krasne bašće na podnožju zelenih brežuljaka i borovitijeh bregova. Danas su gotovo sve te vile i kuće pokrivene, a samo se još gdjegdje vidi po koja opustošena i otkrivena, koja žalosno sjeća na varvarsko haraće od 1808. god.

Ali i između polačica, koje još postoje, rijetko u kojoj da i dan danas stanuju potomci starijeh vlasteoskijeh porodica, koje su skoro sve izumrle. Tako su danas mnoge od spomenutih polačica letišta novčane aristokracije, ili služe za kakvu drugu svrhu.

Prva polačica, što putnik ugleda na desnu, ulazeći u Gruž, to je letište slavne porodice Gundulića, od koje poslednji potomak bi barun Frano Gundulić, član gospodske bečke kuće, načeonik grada i njegov pravi dobrotvor. Srbin iz uvjerenja, nastojao je kako bi svoje rodno mjesto probudio iz mrtvila, u koje ga dugi niz nepovoljnih prilika bijaše dognao. Da svoj plemeniti cilj postigne, Frano je Gundulić radio na umnom i materijalnom preporođenju Dubrovnika. Gruž mu ima zahvaliti zavedenje polodjelskog društva s prostranijem njegovijem vrtom, dale polodjelski zavod, koji na žalost već ne postoji, onda skla-

¹⁾ Marco de Casotti u djelu „Le coste e isole dell'Istria e della Dalmazia“, Zara 1840. piše o gruškoj luci na str. 243.: „È porto eccellente, e calatavi l'ancora nel mezzo con cavi a terra più vicini che sia possibile alla riva borreale, non si ha motivo di temere.“

²⁾ Evo imena tjih brodova: Austrija bijaše poslala drvenu fregadu Laudon, oklopnače Custozza i Prinz Eugen, drvenu korvetu Zriny, te vjesnika Sansego. Nemačka bijaše odredila drvenu korvetu Victoria. Francuska je imala oklopnače Suffren i Fridland, te vjesnika Hironnelle. Engleska bijaše spremila oklopnače Aleksandra i Temerare, pak uz te još i vjesnike Helicon i Falcon. Italiju zastupahu oklopnače Palestro i Roma, pak vjesnici M. A. Colonna i Barbarigo. Napokon Rusija pošle drvenu fregadu Svjetlana i drvenu korvetu Žemčug.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

dište duhana i veličanstvene zgrade za kasarne domobranstva. U gradu utemeli javnu općinsku knjižnicu, te je izvojštio da se otvori obrtnička večerina škola za šegрте i kalfe; on se navlastito brinuо, da se grad okiti dostojnim hôtelom i da se izvedu mnoge druge korisne ustanove. Pravo nam se s toga činilo i dostojno, da Gundulićevo ime, koje je tijesno s gruš-kijem skopčano, nađe spomena na ovom mjestu.

Slijedeći put Batale, na istoj strani, vidi se zgrada, koja od 1833. god. služi za morski lazaret,¹⁾ a malo dale ostaje i vojnička barutana.

Još nam je na ovoj strani od Lapada spomenuti znamenitu vilu vlasteoske porodice Đordića. Zgrada je iz XVI. vijeka, ukrašena je skulpturskijem radnama, prostranom terasom, arkadama, ribnâkom i bašćom, a dotiče se glavice, koja je sva zasadena visokijem čempresima. Nebo, ili ti strop velike dvorane ovog dvorca bilo je naslikano od neumrlog Tiziana.²⁾ U ovom se letištu čuva još i danas prilično bogata knjižnica, koja uzdrži i rukopise nekijeh članova iste porodice.

Kad se prođe prostrani vrt polodjelskog društva, odmah se dođe do letovnika otaca družbe Jezusove. Ovu udobnu zgradu na dva poda nabavi otac F. Gundulić za odmor učiteljima i učenicima nekadašnjeg jezuvitskog kolegija. Kuća ima velik vrt s ribnâkom, s više čatrnâ, erkvicom i pokrivenom stanicom (lužom). Kad Jezusovei bijahu prognani iz Dubrovnika, 1773. godine, onda ova kuća pređe u ruke otaca Skolopa (pijarista).

Na lijevoj ruci onoga, te po moru ulazi u Gruž, ostaje crkva sv. Nikole na škaru, opkoljena kućicama i vrtovima. Nekoliko koraka dale, uz samu obalu, diže se krasna vila porodice Natalićâ; onda stupajući dale put grada, ugledaju se skladišta kamenog ugljena za porabu parnijeh brodova. Tu je u blizini i stanica železnične pruge pruge (Gruž-Trebiñe i Zelenika, a još nekoliko koraka naprijed dolazi se do prvog mula, pred kojim ostaje manastir i crkva sv. Krsta, do koje se uzdiže granati platan (maklen), što upija vodu, koja se cijedi iz

¹⁾ Lazaret. ital. *lazzaretto*, zove se mjesto, gdje se zaklañaju ljudi i trgovina (espap), što dolazi iz okuženijeh krajeva. Lazareti na Pločama služili su za kontumac za trgovce i robu, što su uvozile karavane.

²⁾ Vidi: „Dubrovnik“ kalendar za 1900. god. str. 106.

bližeg zdenca (česme). Pod ugodnom hladovinom njegova širokrog lišća počivaju obično koŃi, kočijaši i gruški bremenari. Na jednoj ploči povrh sjedala čita se ovaj natpis:

Uslon, vrutak, put, sjen mila,
Val, Krst ovdí i svet stan biva;
Gojni odihaj duha i tila,
Počini ovdír i použivá'.
1855.

Cijeni se, da je navedeni natpis sastavio malobraćanin otac Paćifik Radelević. Za istu svrhu i Dr. I. A. Kaznačić bijaše složio ove stihove napisane ćirilovicom:

*Za Gruž
na sjedištu pred crkvom sv. Krsta.*

Pod jablanom, pokraj mora,
Blizu crkve, blizu vira,
Eto t'jelu blaga odmora,
Evo duši rajskog mira.¹⁾

Više se puta dogodilo, da je ovaj manastir sv. Krsta služio kao zatočište dubrovačkoj vladi, koja bi tu pribjegli da se spase od kuge, kao što 1527. god.²⁾, ili da se oslobodi od neprijateljske navale. U istom su se manastiru negda liječili gubavci s Mleta i bolesnici drugih zaraznijih nemoći, pak su se često tu i vojnici za koje vrijeme namještali. Manastir ima svoj veliki vrt, te lijep zvonik s dobŃakom.

Kako se prode spomenuti manastir, eto ti najviše privatne zgrade, a to je kuća gosp. Andra Pulizevića, koja dan danas, pod imenom „Hôtel Petka“, pruža putnicima udoban konak, a uz to još gostionicu i lijepu kavanu.

Prode li se i veliki, novi muo, pak gdje se put malo okreće te čini lakat, otvara nam se pogled na najvišu vilu, koja je negda pripadala knezu Lukijanu Puciću, onda Vlahu Radiću, a od 16. januara 1887. služila je za polodjelski zavod, koji je raspolagao i vrtom, što je 1½ hehtar velik. Zavod je imao lijepu zbirku učila, polodjelskih sprava, priličnu stručnu knižnicu, te i najkorisnije pasmine domaćijeh životiŃa. Ali, na

¹⁾ V. „Srd“ god. I. br. 16.

²⁾ Uporedi: Razzi, op. cit. 150.

žalost, radi premalašna broja učenika, dan danas, kako već spomenusmo, ovaj zavod ne opstoji više, a krasna zgrada služi za privatne svrhe, dočim sva učila, knjige, strojevi, modeli, riječju cio zavod bi prenesen drugodje u Dalmaciji.

Bliža vila pripada vlasteoskoj porodici markizâ Bone ili Bunića, a zadna put ceste što vodi u grad, to je vila Pucića, u kojoj je živio slavni pjesnik Medo Pucić i oštromni mu brat Niko Veliki.

DVOSTOTA OBĹETNICA OSNOVAŃA GRADA PETROGRADA.

Ove godine (1903.) minuloga proleća navršilo se je dvjesta godinâ, otkada Petar Veliki osnova Petrograd. Ova srećna obljetnica veličanstvene ruske prijestonice bileži ono vrijeme kad Veliki Car, osnovavši taj svjetski grad, navijesti rat azijskom mraku, upuštajuć svjetlost evropejske kulture u svoje prostrano carstvo. Novi grad bi prozvan Petrogradom, po svoje čuvenome osnivaču, kao što su Aleksandrija, Konstantinopol, pa čak Washington i drugi gradovi.

Petrograd dakle postade stojna tačka, odakle se luća prosvjete i napretka po Rusiji širila. I odista razvi se otada u onoj bratskoj zemlji ispolinski rad, za koji Caru Petru po njegovoj smrti prione pridjevak *Veliki*. Oh koliko je razlićan, pazeć na koristi po čovječanstvo, naslov „veliki“, što ljudi pridjedoše nekijem velikanima! Napoleon Veliki žive jedino u povjesti, koja ga spomiñuć velića, ali kao meteoru bez traga; Petru Velikom naprotiv ostaju tragovi veličanstva, što ne će dati da mu igda slava pomrćea, a kamo li zade!

I uprav plodonosni rad bješe onaj Petra Velikoga, a duševni mu pravac taćno određen, kome pravcu vidljiv je i sad znak u Petrogradu spomenik što podiže „*Petru Pervomu - Jekaterina vtoraja*“. U tome pravcu po smrti Velikoga Cara nastavi se taj rad i danas se nastavlja, a to došljedno i jednako. I to je uprav onaj testamenat Velikoga Petra, o kome zapad toliko bući a steže ga samo na suzbijañe azijske najezde u

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

Evropi i na rusko našledstvo u Vizantiji. A to bi bila, ako je baš tako, jedna sama tačka ruskoga programa. Ali taj testament obuhvata mnogo, što i pjesnik nagada gdje pjeva:¹⁾

Dok se kobno ne navrši č'jeli
Testamenat Velikoga Petra.

I odista je tako.

Sve se osniva na svijetu na naknadi, a to vidimo u razvoju svjetskijeh događaja. Persijski čopori prekriljuju Evropu, Aleksandar Veliki preklapa Aziju; Kartadžani groze se Rimu, Rimljani uništavaju Kartaginu; Arapin prelazi u Španju, Francez u Alžir; Turčin poplavljuje naše strane, Rus ga goni i otimlje mu u samomu njegovu gnijezdu dio postojbine.

Ovijem se dakako ne oduzimlje zasluga Srbima, koji odjelito, pregalački i samostalno odupriješe se s uspjehom Azijatu i oslobodiše jedan dio svojih zemaļa. Komu nijesu poznata junaštva srbijanska i crnogorska?! O tome i pjesnik pjeva, gdje veli:²⁾

I da divlje ne smetu mu (Azijatu) stope
Naše žrtve narodu i Bogu,
Azijatski vali sve potope!

A pjesnik kćaz Nikola pjeva Turčinu:³⁾

Što te ruže? . . . Da još nije
Mog spram tebe roda bilo,
More tvoje, silno more,
Uplašen bi krst splavilo.

Bilo je naporâ i od drugih naroda proti nekrstu, ali ovdje je osobito riječ o Rusu, kao o najglavnijemu faktoru u toj stvari, a na po se ovdje se raspravļa o jednomu dijelu programa Petra Velikoga.

Nadovezujuć niti gornjemu raspredaņu velimo, da se događaji sustižu u svjetskoj istoriji odjekujuć jedan drugome.

Kao kapļa u kamen nastavļa Rus svoj posao. Prisvojivši kulturu od Evrope, nosi je u Aziju, kako što je Rimljanin svu-

¹⁾ Objavļenje II. dio.

²⁾ v. Objavļenje I. dio.

³⁾ v. Slovinac god. V. br. 4.

kuda nosio sa sobom uzevši je od Grkâ. *Graecia victa ferum victorem cepit*. Grčku su Rimljani oružjem svladali, ali ona prosvjetom ščepa gorde dobitnike. Rus prekalen evrópejskom kulturom preporada se i blista svakome na vidiku, pa u četiri grane dijeli svoj rad i napreže se:

I. Znanosti i umjetnosti u Akademiji Petra Velikoga divno se razvijaju sve do današnjega dana u svakoj grani nauke i vještina, te ruski mladi um sad čara staru Evropu;

II. Promet i trgovina vodi udivljenu Evropu suhijem u Tihi Océan, a od tog svjetskoga suhog puta pomrčava nekadašnji sjaj stare duge i opasne plovidbe u daleki istok; dapače blijedi i zalazi. A gdje je neprekidna ruska čežnja u smjeru da se drugi odušak u persijski zaliv ruskoj veličini otvori?

III. Od vojničke ruske sile i spreme Evropa zapañena zebe. Tom spravom gostu azijatskom u Evropi Rus je bio, jest i biće ometa, napast i pogibija u više navrataka, a čaše mu doći vrha odavna, da zadružena Evropa, od zavisti i strepnje, ne bješe Turčinu često oslon i pomoć zborom i tvorom, ali ona je osjetila kolosa, i ako u borbi osamljena, polovinom minuloga vijeka. *Orazio sol contro Toscana tutta*.

IV. A vladavina i uprava? I za vrijeme Petra Velikoga zapadne slobostine bjehu ostarile. Rus ne htjede na se prñe i droñke; on spravlja novu slobodoumnu upravu, slavjansku vladavinu. Kako da ne? Rastoči se zapad tumarajući stramputi-cama. Rus gradi novu stazu da narodi bezbjedno na ñu stupe i pokroče novoj slobodi. O tome i pjesnik pjeva ondje, gdje Aleksandar car mučenik govori:¹)

Vaš vam dušman u sve glase poje,
I o slavi zapadnoj vam gudi;
Nije dobro, što vam kriči, zlo je.

Ta vas slava, brate, ne probudi,
A pravilo prirodno vas kori:
Zapad mrkne, istok bajno rudi!

Od zapada i mene umori
Kivna struja, al' ta grdna zgoda
Mojom smrću misò ne obori.

¹) v. Objavljenje II. dio.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Drukčija je narav slavskog roda,
Na kopito gr'jeh ga tude sviti,
Kad slavljanska čeka ga sloboda.

Čemu l'jepoj krpica će sviti?
Sloboštine kvare vas zapadne,
Jer vam daju slatku otrov piti.

Nije pak čuda da, pri izvadaću takoga i tolikoga programa, bješe u ruskoj carevini trzavičâ, jer biće ih zanago i još; za to naše je skromno mišleće, da za ostvareće Petrova programa ne samo je opravdana u Rusiji apsolutistična uprava, nego trebalo bi da do kraja bude još i autokratična, i to po ogledu stare rimske diktature.

Pred takom veličinom moralnom i materijalnom zapaćeno čovječanstvo kameni se i divi, a mi Slaveni povrh toga se i dičimo, jer smo ista s Rusima krv, pa i blagodarnoću dišemo; tã mi smo, koliko god nas je na evropskom istoku, jugu i zapadu, mnogo Rusima dužni. Za to zgodno pjesnik pjeva Rusima: 1)

.....
Slavno jato, krili mi se krili,
Dok iz gn'jezda ptići prhnu pusta!

Jer ptičina na njih b'jedne hmili,
A ničemu n'jesu jadni krivi,
No što gn'jezdo nebogo su svili.

Svaka vam se srodna pticâ divi,
Jer od vašeg proždor dreždi straha;
Što vas ima, ptići još su živi!

S toga i oklijevanje rusko za oslobođenem bližnega istoka nimalo nas ne čudi, jer to je lako shvatiti, kad se uvidi zlamenitost ostalijeh ruskijeh gorostasnijeh zadataka.

Kad se carevina dobro okopiti, ustroji i uredi, a to nije lako za onaku silnu pućinu, tad će i svaka stvar redovito se vršiti i razvijati, jer nije dosta da se sistematski napreduje, kao što to uprav i biva, nego treba da to bude i koncćentrično, eda uspjeh nikako ne izostane.

1) v. Objavljenje II. dio.

Želeći braći Rusima svaku sreću i napredak, iz dubine svog blagodarnog srca i opijene duše kličemo divnomu gradu Petrogradu, dičnoj prijestonici prostrane bratske Rusije: *Crescat, floreat!*

U Dubrovniku, Avgusta 1903.

S. D. O.

GOSPOĐE.

Pripovijelka

ANTONA ČEHOVA.

Teodor Petrović, direktor narodnijeh škola N-skog okruga, koji je smatrao sebe za pravedna i velikodušna čovjeka, primao je jednom u svojoj kancelariji učitelja Vremenskog.

— Ne, gosp. Vremenski, reče on, ostavka je neizbježna. S takvim glasom, kao što je Vaš, nije moguće vršiti učiteljsku službu. Na koji ste ga način izgubili?

— Oznojen sam se napio hladna piva . . . . prošaputa učitel.

— Koja grehota! Čovjek služio četrnaest godina, i na jedan put takva nesreća! Davo bi ga znao, zbog kakve malenkosti da čovjek izgubi karijeru! Šta ste sad naumili raditi?

Učitel ne odgovori ništa.

— Imate li porodicu? zapita direktor.

— Ženu i dvoje djece, Vaše Prevashodstvo, . . . prošaputa učitel.

Nastupi ćutaće. Direktor ustane i uzbuđeno počne hodati po sobi.

— Sam ne znam, šta ću s Vama raditi, reče on. Učitelem ne možete biti, do pensije još nijeste došli; . . . pustiti Vas na volju sudbine, ne bi bilo lijepo. Vi ste naše čelade, služili ste četrnaest godina, dakle mi Van moramo pomoći . . . Ali, kako pomoći? Što ja mogu za Vas učiniti? Stavite se u moj položaj; što ja mogu za Vas učiniti?

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

Nastupi ćutaće; direktor je šetao i mislio, a Vremenski, ubijen svojom nesrećom, sjedio je na kraju stolice i takođe je mislio. Na jedan put lice se direktorovo razvedri, i on od radosti čak prstima zaigra.

— Čudim se, što se toga prije nijesam sjetio!... progovori on brzo. — Slušajte što Vam mogu predložiti... Druge sedmice poslovođa našeg sirotišta ide u pensiju. Ako želite, možete stupiti na njegovo mjesto! To je sve!

Vremenski koji se nije nadao takvoj milosti veoma se obraduje.

— Baš lijepo, doda direktor. Danas odmah napišite molbenicu....

Otpustivši Vremenskog, Teodor Petrović osjeti neku lakoću i čak zadovoljstvo: pred njim već nije stajala zgurena figura promuknutog pedagoga, prijatno mu je bilo pomisliti da je, predloživši Vremenskome slobodno mjesto, postupio pravedno i savjesno, kao dobar i čestit čovjek. Ali to lijepo raspoloženje nije dugo trajalo. Kad se vratio kući i sio da objeduje, njegova žena, Anastasija Ivanovna, od jednom reče:

— Ah, da, tek što nijesam zaboravila! Juče je dolazila k meni Nina Sergejevna i molila je za jednog mladića. Kako čujem, u našem se sirotištu otvara natječaj....

— Da, ali je to mjesto već drugome obećano, reče direktor i namrdi se. — I ti već znaš moje pravilo: ja nikad ne dajem mjesta po protekciji.

— Znam, ali za Ninu Sergejevnu mislim da se može učiniti izuzetak. Ona nas voli kao da smo joj svoji, a mi joj do sada još ničim nijesmo odvratili. Nemoj ni pomišlati da joj molbu odbiješ. Svojim kapricem uvrijedićeš i nju i mene.

— A koga ona preporučuje?

— Polzuhina.

— Ko je taj Polzuhin? Da nije to onaj, što je u društvu o novoj godini igrao ulogu Čackoga? Tog gentlmena? Ni po što! Direktor prestane jesti.

— Ni po što! ponovi on. Bože me sačuvaj!

— Ali zašto?

— Čuj me, draga moja, ako se mladić ne obraća pravo kome treba, nego preko ženskijeh, znači da ne vrijedi ništa! Zašto on sam ne dođe k meni?

Poslije objeda direktor legne na divan u svom kabinetu i počne čitati dobijene novine i pisma.

„Dragi Teodore Petroviću!“ pisaše mu žena gradskog načelnika. „Vi ste jednom govorili, da sam dobar poznavalac srca i ljudi u opšte. Sad će Vam se dati prilika, da se o tome u stvari uvjerite. K Vama će doći ovijeh dana da traži mjesto poslovođe u našem sirotištu neki K. N. Polzuhin, koji mi je poznat kao veoma čestit mlad čovjek. Mladić je vrlo simpatičan. Uzevši učešća u njegovoj sudbini, uvjerićete se... itd.

— Ni po što! progovori direktor. Sačuvaj me Bože!

Poslije toga nije prošlo ni jednog dana a da direktor ne dobije pisama, u kojima su preporučivali Polzuhina. Jednog divnog jutra dode i sam Polzuhin, mlad čovjek, debeo, s obrijanim gokejskim licem, u novim crnim gaćama...

— Službeno ne primam ovdje, nego u kancelariji, reče suho direktor, saslušavši njegovu molbu.

— Oprostite, Vaše Prevashodstvo, ali naši zajednički poznanici posavjetovaše mi, da se baš ovamo obratim.

— Hm!... promrmla direktor, gledajući s mržnom njegovu šilaste cipele. Koliko mi je poznato, reče on, Vaš otac ima sredstava; to mjesto nije Vam potrebno. Zašto ga tražite? Plata je, kako znate, vrlo mala.

— Meni nije zbog plate, nego onako... Pa opet služba je državna...

— Tako... Meni se čini, da će Vam kroz mjesec dana ta dužnost već dosaditi i Vi ćete je ostaviti, a međutim ima kandidata, kojijem bi to mjesto bila karijera za sav život. Ima siromašaka, za koje...

— Ne će mi dosaditi, Vaše Prevashodstvo! prekide ga Polzuhin. Poštena riječ, ja ću se starati! Poštena riječ, ja ću se starati.

Direktora podmuti.

— Slušajte, zapita on, smiješeći se prezrivo, zašto se odmah nijeste k meni obratili, nego ste našli za potrebno da prije uznemirite gospode?

— Ja nijesam znao, da će Vam to biti neprijatno, odgovori Polzuhin i zbuni se. Ali, Vaše Prevashodstvo, ako pisma

sa preporukama za Vas nemaju značaja, ja Vam mogu pokazati svjedočanstvo... On izvadi iz ġepa hartiju i pruži je direktoru. Pod svjedočanstvom, napisanim kancelarskim slogom i rukopisom, bijaše potpis namjesnika. Po svemu bi se reklo da je namjesnik potpisao i bez čitaña, samo da se kurtariše kakve dosadne gospode.

— Nema se kud, dobro je... pristajem, ... reče direktor pročitavši svjedočanstvo, i uzdahne. Donesite sutra molbenicu.

Čim Polzuhin izađe, direktora obuze užasan osjećaj odvratnosti.

— Lopov! poviče on, koračajući iz jednoga ugla od sobe u drugi. Ipak je izašlo na ñegovu; nevaljalac, ženska ulizica! Tat! Nitkov!

Direktor jako plune u vrata, na koja je izašao Polzuhin, i na jednom se zbuni, jer je baš u taj mah ulazila u ñegovu sobu gospođa, žena upravitelja državnog savjeta...

— Evo me samo za jedan čas, za jedan čas..., počne gospođa. Sjedite, kume, i pažljivo me slušajte... Dakle, govore da kod Vas ima slobodno mjesto... Danas ili sutra doći će k Vama jedan mladić, neki Polzuhin...

Gospođa je cvrkutala, a direktor ju je gledao mutnijem, izbulenijem očima, kao čovjek koji je gotov da pane u nesvijest; gledao je, i iz uľudnosti se smiješio.

Kad je slijedećeg dana Vremenski došao k ñemu u kancelariju, direktor se dugo kolebao da mu kaže istinu. Zapiñao je, smetao se, nije znao s čega da počne i šta da reče. On se htio izviniti pred učitelem, ispričati mu svu голу istinu, ali mu se jezik zapletao, kao u pijana čovjeka, uši su gorjele, bilo mu je teško i neprijatno što je morao igrati glupu ulogu, u svojoj kancelariji, pred svojim mladim. Na jedan put udari po stolu, skoći i srdito poviče:

— Ne, nemam ja za Vas mjesta! Ne, i još jednom ne! Ostavite me na miru! Nemojte me mučiti! Trsite se jednom od mene, molim Vas!

I izađe iz kancelarije.

S ruskog prevela

Z. B.

PROBLEM PROSTORA.

— K. Tadin (Dr. Torkvato). —

(2)

U cijeloj Kantovoj filosofiji ništa nije toliko iznenadilo učene ljude kao njegovo nazovi-otkriće, da prostor i vrijeme nijesu drugo već naprosto dvije forme ljudskog shvatañia i da ne postoje izvan naše svijesti kod samih stvari. To su dvije proste forme našeg uma, kojih nam djelovanje predstavlja stvari u prostoru i vremenu, i ako realno takove nijesu. Izvan našeg uma, veli Kant, nema ni prostora ni vremena.

Ova je Kantova nauka silno utjecala na mnoge filozofe, i ovi je prihvatili kao nekakvo izvanredno otkriće.

„Ovo je, veli Schopenhauer, djelo takove vrijednosti, da je dovoljno da ovjekovječi Kantovo ime; dokazi na kojim se osniva imaju takovu demonstrativnu silu, da ih ja smatram kao neprijepornu istinu.“

Lange sa mnogim drugim tvrdi, da je ovo najveće Kantovo djelo: „Između svijeh studija filozofskih, veli on, ja bih jedva mogao pomenuti i jednu, koja bi dovela do rezultata tako divnog, potpuno novog, i koji se do tada ni slutio nije, i to sve pomoću ispitivañia, tako pouzdanog, preciznog i toliko čvrstog, da se ni u kom pogledu ne može oboriti.“

Prijegor razuma, koji je potakao neke nemačke mislioce da izreku *amen* Kantovoj definiciji *ex cathedra*, predstavljala se u svoj svojoj veličini, netom zamislimo evidenciju realnosti koju bi Kant htio da porečemo.

Nikakva činjenica nije bolje iskustvom učvršćena, nego egzistencija prostora i vremena izvan našeg duha. Ne prenosimo mi prostor i opseg na stvari, mi ih već nalazimo i sebi predstavljamo. Tako isto i o vremenu.

Mi smo dakle kadri shvatiti prostor i vrijeme, mi imamo tu sposobnost. Niko nije nikada posumnio, da se ta sposobnost vrši u prostoru i vremenu, i da se može izjednačiti objektivnim odnošajima prostora i vremena. Kant tvrdi da je pronašao, da mi, putem dviju intuitivnih forma, postavljamo vrijeme i prostor kod stvari. On nazivlje *transcendentalnom estetikom* onaj dio svoga sistema, u kome se raspravlja o ovoj

nauci. Kantova transcendentalna estetika nije drugo već znanost o vremenu i prostoru, u koliko su dvije apriorne forme, koje već prije postoje kod naših sjetila, kao dva uzora jednako složena koji se razvijaju pod udarcem impresije.

Ja ne mislim, da je Kant slučajno pronašao ovu novu nauku; ona je neizbježna posljedica cijelog Kantizma. „Sa idealističnom teorijom u strogom smislu, veli Kuno Fischer, postoji ili pada transcendentalna estetika, kao i sama kritika. Svaki onaj, koji je dobro proučio Kantovu nauku o vremenu i prostoru, ne može sumnjati da se na ovoj nauci osniva cijeli idealizam u najstrožoj formi, i da Kant nije mogao slijediti drugi sistem a da ne upadne u protivrječnost.“

I baš je tako. U Kantovom sistemu, koji žrtvuje jedinstvo intuicije i stvari, treba dokazati kako, putem baš ovog jedinstva, fenomeni se radaju. To se porada odatle, jer impresija postaje objektom intuicije; impresija daje čulni sadržaj, bez forme, t. j. bez vremena i prostora; ovaj sadržaj postaje tada objektom intuicije. Ne smijemo uzeti riječ *intuiciju* u običnom smislu. Ona sasvim drugo značenje ima kod Kanta. „Impresija postaje objektom intuicije“ znači da jedna određena forma predstavlja, posljedica subjektivnih zakona poznaje, biva joj priložena izvana. Intuicija je predstava u prostoru i vremenu. Udruga impresije i intuicije stvara *fenomen*. Fenomen nije drugo već impresija koja je postala objektom intuicije.

Treba opaziti, da mnogi filosofi i ako skloni Kantu, ne pristaju uz čudnovatu ovu tezu, i nastojali su je ublažiti, veleći da Kant ipak priznaje stvarima izvan nas osnovne forme, koje bi odgovarale formama intuicije a mogle bi se nazvati prostorom i vremenom. Ovdje cilam na prepirku između Trendelenburga i Fischera. Trendelenburg misli, da je Kant htio jedino poricati da su prostor i vrijeme isključivo objektivni, a da nije htio dokazati da su isključivo subjektivni; ali, između jednog i drugog imade i treći slučaj, a to bi bio: da su prostor i vrijeme subjektivni i objektivni; a Kant, zanemariivši ovaj treći slučaj, ostavio je prazninu u svojoj nauci. Fischer, u svome odgovoru prosto tvrdi, da je Kant nastojao dokazati, da spolašne stvari nijesu podvrgnute prostoru i vremenu.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

U Kantovoj nauci imade pojedinih ulomaka, u kojim on kaže da prostor i vrijeme imaju neku empirijsku realnost. Ali ovijem on misli jedino kazati, da se prostor i vrijeme pridružuju realno stvarima, u koliko mi u subjektivnoj svojoj svijesti posjedujemo stvari kao fenomene. Svaku drugu objektivnu realnost Kant je odstranio. „Mi smo htjeli kazati, veli Kant, da sve naše intuicije nijesu drugo već predstave fenomenâ, i da stvari, čije intuicije imamo, nijesu u sebi onakove kakove ih zamišljamo, niti njihovi odnošaji onakovi kakovi nam se predstavljaju, i da, ako mi zatajimo subjekat ili samo subjektivnu prirodu sjetila, *svi odnošaji objekta u prostoru i vremenu, pa i sam prostor i vrijeme iščeznuće*, i kao fenomeni oni ne mogu postojati već samo u našoj pameti.“ Cijenimo da Kant nije mogao jasnije označiti subjektivni značaj prostora i vremena.

Ispitajmo sada kakovi su razlozi potakli Kanta, da poreče ono što je tako jasno bilo ljudskom umu.

Kant je nastojao svoju tezu poduprijeti raznijem razlozima, sofistične vrste; mi ćemo ispitati glavne; na neke sekundarne ne ćemo se osvrtni, jer ne zaslužuju.

Nastojaćemo biti objektivni i nepristrasni, po onoj poznatoj: *Amicus Plato, sed magis amica veritas*. Ispovijedamo odmah, da se mi ne ubrajamo među one, koji, ne sudarajući se sa idejama jednoga pisca, prezirnim okom prate cio njegov rad. Mi priznajemo velike zasluge na filozofskom polju nemačkom filozofu, divimo se njegovom prostranom umu, i ako se ne slažemo sa njegovijem idejama u ovome pitañu.

Predimo dakle na stvar, ispitajmo Kantove dokaze, na kojim se osniva cijela njegova teza.

1.) Kant tvrdi, da su prostor i vrijeme uslovi čiste matematike. Ali geometrični sudovi, u koliko se bave opsežnim prostorom, kao i oni aritmetični, u koliko sadržavaju brojnu sukcesiju, imaju jednu *apriornu* vrijednost, t. j. universalnu i potrebnu, dok se nasuprot čulno iskustvo odnosi samo na osamljene slučajeve; a oni ne bi imali takovu vrijednost, kada bi se osnivali na iskustvu, glede ideja prostora i vremena; odatle slijedi, da one ideje moraju biti prisutne našem duhu *prije* svakog iskustva. „Ako je zbiļa, veli Kant, ideja prostora tečevina a posteriori i to po spolašñem iskustvu, prvi principi matema-

tike ne bi bili drugo već opažanja (perceptio). Ali treba opaziti da ono, što se na iskustvu osniva, ima samo neku relativnu universalnost, jer je indukcijom stečeno.“ Tako isto i o vremenu. Cijenim da se ne treba mnogo truditi, pa da se dokaže neosnovanost ovog dokaza. Istinito je da nam prosto *čulno* iskustvo ne pruža ideju vremena i prostora, jer nam iskustvo daje jedino ono što je opsežno i sukcesivno. Ali, kao ljudi, mi imamo, izvan i iznad iskustva, sposobnost da shvatimo ono što je kod fenomena osamljeno, razdijelivši biće i razne njegove načine, sa najstrožom universalnosti i sasvim demonstrativnom izvjesnošću. I baš ovome svojstvu bića pripada prostor i vrijeme, kao što ćemo jasnije dokazati.

2.) Ako predstave prostora i vremena ne postoje nad svakim iskustvom, mi ih ne bi smo mogli steći. Ne bismo ih mogli izvesti iz svog opažanja, jer ih naše opažanje predpostavlja, u koliko nam već ovo pruža stvari kao da su u vremenu i prostoru. Kako bih dakle htio izvesti ono što već posjedujem? Vrijeme i prostor uvijek su prisutni. Oni su kao naočali kroz koje mi gledamo, mi ih se ne možemo lišiti. Ali, ako ja opažam nešto da me uvijek slijedi, zaključujem da od mene zavisi, i da se poslužim primjerom Frauenstädta da bih razjasnio pitanje, oni su kao posebni parfim, koji ja nastojim izbjeći a koji me ipak svuda prati.

Na ovo odgovaramo: Nije istina da nam čulno opažanje daje stvari kao da su u prostoru i vremenu; ono nam ih jedino predstavlja u prostoru i vremenu. Ali mi se uzdižemo nad čisto čulnim poznañem. Od stvari prisutne i opsežne mi možemo odijeliti predstavu prisutnosti i opsega, koja je nezavisna od individualne konkretne stvari. Odatle slijedi da čovjek u svojem poznañu nije vezan za čula, kao životinja, on ima još i sposobnost shvatiti u objektu ono što je čulima nepristupno. Na ovaj način mi stječemo predstavu opsega, kao i mogućnost opsega, t. j. prostora, i predstavu mogućee sukcesije, t. j. vremena. I jedino tada mi poznajemo stvari kao da su u prostoru i vremenu.

3.) Prostor i vrijeme predstavljaju beskrajnu veličinu, ali nam iskustvo ne može pružiti nikakovu beskrajnost. Odakle možemo

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

saznati ideju beskrajnosti, ako ne kao veli Kant „od odsutnosti granica kod našeg saznańa?“

Ovu je nauku prihvatio i Schopenhauer. On veli: „Neka čitalac pomisli da je na granici svijeta, pred praznim prostorom, i neka baci jednu kuglu. Projektil će se vječno i jednako kretati; milioni godina ne će ga umoriti; on će uvijek imati prostora u kome će se okretati, a vrijeme mu ne će nikada ne dostajati. Dodajmo, da sve ovo mi znamo a priori i sa potpunom stalnošću. Ja eijenim da se umna fantazmagorija ovdje pojavljuje u svojoj svojoj lepoti.“¹⁾

A meni je fantazmagorija cijelog ovog sistema još jasnija. Da, pomoću razuma, mi možemo shvatiti *beskrajni* prostor i *neograničeno* vrijeme; da, velim, čulno opaźańe ne može nam pružiti ništa beskrajno. Treba dakle ovdje priznati jedan drugi faktor odvojen od iskustva. Mješte se uteći sa Kantom ovim jadnim formama, mi velimo sa francuskim filosofom Fongri-vom: „Razum se može uzvisiti nad fenomenima koji se daju osjetiti; mi u stvarima poznajemo ne samo individualnu simulanost, sukcesiju i situaciju, već još i prostor i trajańe kao dva vida stvari: tijekom smo mi kadri shvatiti i predstavu prostora i vremena. Ovdje baš i nailazimo na glavnu mahnu Kantizma, na negaciju saznańa koje je uzvišeno nad čulima.“

4.) Kada kod našeg opaźańa ne bismo već prije imali predstavu vremena i prostora, za nas ne bi drugo postojalo već haos. Vrijeme i prostor predstavljaju nam stvari odijelene jednu od druge. Da bi saznańe bilo moguće, treba najprije da sve stvari mogu biti razlikovane u sukcesivnom redu kao i u redu slagańa (juxtapositio). „Prostor, veli Kant, nije empirijska predstava, spolašńim iskustvom stečena. Jer, da se neke impresije odnose na kakvu stvar izvan mene, i da ja tu stvar uzmog-nem predstaviti kao izvan druge, ne samo odijelenu, već i na odijeljenom mjestu, treba da ja već imam predstavu prostora.“

Ovdje Kant griješi. Najprije mi poznajemo putem čulnog shvatańa kakvu stvar koja je izvan nas, blizu, daleko, i t. d. Zatim mi poznajemo sami sebe. Određeno mjesto, određen položaj, odnošaji stvari među sobom u prostoru i sa nama po-

¹⁾ *Parerga i Paralipomena*, sv. 11. §. 29.

javljuju se u stvarima koje mi poznajemo; i mi imamo sposobnost otuda izvući svojim umom ideju prostora i vremena. Zašto je potrebno da saznanje vlastitog i udaljenog mjesta predpostavlja predstavu prostora? Na ovo pitanje Kant nam je ostao dužan odgovor. Među tim cijela ta radnja je sasvim prosta: najprije mi poznajemo ograničenu prisutnost koju imaju stvari; zatim shvatamo odnošaje jukstapozicije, ekstensije, udaljenja i zbliženja u prostoru, koji postoje u spoilašnem svijetu, i samo otuda mi poznajemo ono što nazivlємо *prostorom*, t. j. mogućnost ekstensije.

Prostor i vrijeme, čiste forme čulne intuicije, izgledaju nam dvije najčudnovatije nesmislenosti koje su igda izašle iz zdravog razuma. Prostor i vrijeme, kao subjektivne forme, nijesu drugo već prazne riječi, beskorisne mehanizmu našeg saznanja; one ne mogu ništa polučiti s eksperimentalnog gledišta, niti nam daju osjetiti šta realna. I zbilja, što su proste forme bez sadržaja? Prazne mohune. Ne osvrćući se na ovo, čulne forme, koje je Kant izmislio da bi protumačio intuiciju vremena i prostora, ne valaju, jer su *nepojmljive* i *ništa nam ne tumače*; zatim, jer ova intuicija, koju bi Kant htio protumačiti, *ne postoji*. Trostruka fatalnost!

Promatrajmo najprije dvije čulne forme koje bi morale biti kao recipijenat masi sensacija, koje se osjećaju u vremenu i prostoru. Mnogi su se filosofi trudili oko ovih intuitivnih forama. Herbart misli, da bi ih morali predstaviti poput dviju zdijela, u koje čula izljevaju svoje impresije, a ove napokon poprimaju oblik samih zdijela. S druge strane, doktor Cohen kao i profesor Riehl mnijeña su, da forme već postoje, ne kao aktualne, već u mogućnosti (in potentia), i da objekat na njih djeluje.¹⁾ Ako oni misle ovim samo kazati, da smo mi kadri poznati ono što je u prostoru i vremenu, oni se uđaljuju od kantizma i povraćaju tradicionalnoj nauci; ako misle pak sačuvati „potencijalnost“ pod imenom dviju forama, t. j. prostora i vremena, pitanje ostaje neriješeno, t. j. kako čulnost postiže ovu zalihu forama, osobito ovih dviju forama, u isto vrijeme? One zbilja igraju ovdje ulogu *deus ex machina*.

¹⁾ Cf. *Le Criticisme philosophique*, t. Ier, p. 323-324.

Ili bolje, moglo bi se predstaviti ove forme kao neka tajna svojstva našeg shvataња, kao n. pr. boja prama lećama naočala, i stvari intuicijom shvaćene dobile bi ovim formama posebno obilježje (situaciju u prostoru i vremenu) koje prije nijesu u sebi imale. Ali bi i ovo značilo udaliti se od Kantove nauke. „Kada od predstave jednoga tijela, veli Kant, ja odlučim ono što razum zamišlja, kao supstanciju, silu, djelivost, itd., kao i ono što pripada iskustvu: neprobojnost, tvrdoću, boju, itd., izvan ove empirične impresije ostaje mi još nešto, *ekstenzija* i *forma*. Oni pripadaju *čistoj intuiciji*, koja a priori postoji kod subjekta i bez realnog čulnog objekta, kao čista čulna forma“. Kako se tumači pomoću ovih forama, *ova čista intuicija*? Važnost ovog pitaња priznata je i od Kantovih pristaša.

„Uvijek nam se nameće, veli Frauenstädt,¹⁾ ovo pitaње: Kako mi možemo shvatiti stvari u prostoru i vremenu, odnose uzročnosti tako različite, kakove nam ih iskustvo predstavlja: ovdje jedno četverouglasto tijelo, onamo okruglo; ovdje čovjek niska stasa, onamo poput Golijata; danas jedna činičnica časovita, zatim jedno djelo koje traje dva ili tri sata? Odakle sva ova razlika kod materije, koju mi shvatamo pod formama prostora, vremena i uzročnosti?“

Pristaša Šopenhauerov Frauenstädt nalazi za najzgodnije prigovoriti Kantu, što nije i od materije učinio subjektivan elemenat. On je uvjeren da objektivna vasiona nije drugo već prosta predstava, ne samo što se tiče forme, već i same materije. Ovo je bez sumnje dosljedno i vrlo važno, ali neosnovano. Kazao sam: *dosljedno*, jer ako vrijeme i prostor ne postoje izvan mene, zašto i nešto drugo mora postajati takode izvan mene? Ovako se barem izbjegavaju neizvodljivi Kantovi zahtjevi. Po njemu, ja bih morao apstrahovati boje od površine, osjećaње pipaња od osjećaња otpora i kretaња, muskularnu afekciju od shvataња u prostoru umjerenom po kretaņu mišića. Jer od ovih elemenata prvi pripadaju čulima, ostali im se pridružuju putem dviju forama intuicije. Čudimo se, kako su se ovakvi fantastični zahtjevi mogli ikada izmisliti. (Nastaviće se).

¹⁾ Pismo Schopenhaueru, str. 143.

DANIELE CORTIS. (12)

Roman Antonija Fogazzaro.

Preveo s italijanskoga Arsen Wenzelidea.

Glava XI.

Između Čefalù i Rima.

Barunici

Jeleni di Santa Giulia, u Čefalù.

Rim, 18 febrara 1882.

Jadna Jeleno, je li bilo. baš od potrebe uznemirit te, ražaliti i tebe, samu, bolesnu, izvan svijeta! Razlutio sam se kad sam doznao. I tebe!

Da, izustio sam tvoje ime pred majkom prošlog junija, u Luganu, i hoću da ti rečem kako. Ona mi očita sibilinski govor, da me nagovori na prekidañe odnošajâ s obiteľu di Santa Giulia. Ja pomislih na kakvu glupu osvadu, jer ona imaše tajnih dopisnika u Vilaskuri. Prosvjedovah i u prosvjedovañu rekoh tvoje ime. Tada moja majka izjavi, da nije namjeravala cilati na tebe, već na tvoga muža. Ne razjasni se više taj put, već obeća da će mi drugi put reći. No u toliko meni je valalo na vrat i na nos krenuti iz Lugana, i više je ne vidjeh. Ni ona ni ja ne dotakosmo se više, u pismu, tog pitaña. Ispovijedam pače, da i ne mišlah više o ñemu. Źali bože ima takog zlatnog blijeska i takog lažnog zvuka u svim riječima one žene, da ih niko ne može prihvatiti za istinite. Jamačno mi je htjela reći ono što sam ja odmah promislio; moj gñev učini da s mjesta skrene s puta, i ona izade prvom izmišlotinom koja joj je pomogla.

Ti me moliš za ñu, Jeleno; nalaziš me strogim, nepravednim, tražiš milost. Toliko riječi? Nije trebalo nazvati me nepravednim, ti je ne poznaš i ne znaš! Činilo mi se zgodnije da ostane gdje je, izvan svijeta, ali pod nazorom povjerľiva će-

ladeta. Ali će doći u Rim, i doći će u moju kuću, jer je ona takva da je ne mogu ovdje ostaviti samu, slobodnu da bira okoliš i prijateljstva koja su joj povoljnija. Ne misli na mene, draga Jeleno, ni na idealnu ženu koju mi želiš. Ne ljubim, ne ću ljubiti nikada; nema više vremena u mom životu, nema više mjesta u mojem srcu za tu grku ispraznost; a porodica bi mi bila od zapreke. Imam već dragu porodicu svojih ideja. Znaš da bi tvoja majka kadgod rekla: E, kad Danijel vjenča kakvu ideju! Eto, vjenčao sam ih, ljubim ih, imam ih, i ako nas Bog pomogne postavićemo zajedno na svijet jak porod. Govorio sam to jučer u večer M.-u, šetajući po mjeseci ispod crnica Trojstva na Brdu. M., uza sav svoj prošiv od kućina što nazivlje statistikom i svojih uloga koje krsti nevralgijom, smrtno je zaljubljen i povjeravaše mi svoje tajne. Po tom mi zapita moje. Ja mu pokazah mjesec. „Sada već — rekoh — ne razumijem drugih ljubavnika osim Kaligule: *plenam fulgentemque lunam invitabat assidue in amplexus*“.*) To je latinština, koju i ti razumiješ.

Ah, draga Jeleno, koliko puta, misleći na svoje ideale, činim sebi utisak bedaka koji motri mjesec sa lestvama u ruci! Na sreću to su sumnje koje prolaze, i moja je vjera u sebe spremna na kušnje mnogo tvrđe od sadašnjih. Ali nezahvalnog li truda oko ovog lohavog zdravog razuma talijanskog koji ište od svake smionosti pretečni proračun, te se toliko boji da ne bude držan malo praktičnim, a, nada sve, da ne izgubi uru od objeda i mir probave! U suštini smo narod bakalinski. Evo na primjer što je mene dopalo. Da se misli izmijene, treba ih iznijeti na sunce. U Kući ga ima premalo. Treba jedan dnevnik. Treba mi neophodno dnevnik, i ne možeš pomisliti koliko me stoji da ga ustanovim, premda se mnogi, pa i moji drugovi, slažu sa mnom u riječima. Kada treba pristupiti radu, svi bistro vide poteškoće: zemlja nije spremna, vrijeme nije zgodno, moj se program unutrašnje politike ne može izvesti već sa Trentom i Istrijom u ġepu, a o tome se ne smije govoriti. Ti odgovaraš da zemlju baš treba prepraviti, da se u zgodnom času treba naći na mjestu i, ako sve stoji do velika uspjeha vaanske po-

*) Puni i sjajni mjesec pozivaše revno u naručaj.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

litike i do ministra koji će ga postignuti, da treba odmah ustati proti ovomu koji je sada. Pa što ti onda odgovaraju? Ništa jasno, ali se razumije, da se jedan bakalin ne će da muči, drugi ne će da riskuje svoje novce, treći se boji prijatelâ, četvrti biračâ, peti, paček mnoštvo bakalinâ se boji da ih ne budu držati klerikalcima. Uspjeću pored svega toga, ali mi se hoće energije i neke postojanosti. A sada ostavimo ove dosadne stvari.

Bila si, veliš, bolesna više no što ja mislim. A zašto okalati savijest prem krotkog doktora Antonija? Razumijem dobro što si tajila od svoje majke; ali od mene? Pa kako mogu ja sada vjerovati tvome *oporavljam se?*

Mnogo pozdrava od Clenezzi-ja. Doznao sam sinoć da obožava muziku još više od albanskog vina i od nekog bergamaškog jela što ga zove *casonsèi* i koje ide jesti jedan put na sedmicu u Transtevere, kod nekog gostioničara, svog sumješćanina. Sinoć je bila u kući S... upola akademija stare muzike, i gospoda je Laura pjevala ariju od Pergolesa koja izvabi iskrenih suza našem starom valbrempskome prijatelju. Ja se malo našalih, rekoh mu da ću ti pisati. „Dakako, odgovori, i pošaljite joj i ariju ili barem Metastasijeve stihove koji sami vrijede koliko svi moderni elzeviri“. Evo ih, kako sam ih prepisao iz muzike gospode Laure:

Se cerca, se dice
L'amico dov'è?
L'amico infelice,
Rispondi, morì.
Ah no, si gran duolo
Non darle per me;
Rispondi ma solo:
Piangendo parti.*)

Sjetih se, ulazeć u kuću, anegdota koji mi pripovjedi maestro Braga, veliki violončelista, i kojeg ne znam da sam ikada našao u kńigama. *Olimpijada*, u kojoj se nahodi ona arija, davala se u Argentini, te bi grozno izviždana. Jadni Pergolese, rañen na smrt, sagne se nad svoju sjedalicu u or-

*) Ako bude tražio, ako bude rekao: gdje je prijatelj? Nesretni je prijatelj, odgovori, umro. Ah, ne, toliku joj bol nemoj zadati zbog mene; već samo odgovori: plaćući je pošao.

hestri i sakri lice među ruke. Teatar se isprazniavaše a on stajaše sved ondje, satrven, kad ruka nevidljiva čeladeta izade iz jedne lože, baci mu cvijeća i nestade je.

Sretna űega, jer u našem jadnom životu nema boļe nagrade do ovog cvijeća nevidljive osobe. Misliš li ti, draga Jeleno, da su Pergolese i ona sada zajedno? Ispovijedam ti da vraćajući se kući postavih sebi i ovo pitaűe, jer je pregled liste glasovan te se više na ű ne misli.

Zasjedaűe je odgođeno na dva marta. Ja krećem sutra: sprovedu pretili ponedjeljak a možda i utorak u kući Carrè. Za tim idem u Vilaskuru. Imam i onamo dosada. Obilaze prosvjedi, kupe se potpisi protiv mojih govora i mojih glasovaűa.

Izviđaće me: što smeta? Nijedna mi ruka ne će baciti cvijeća; neka bude! Da imam grb, htio bih ovo geslo: „protiv većine.“ S bogom, draga Jeleno! Misliš li ti da su Pergolese i ona sada zajedno?

Danijel.

Senatoru

G. B. Clenezzi, u Rim.

Čefalù, 4 marta 1882.

Dragi Clenezzi,

Znam da ste mi bili uvijek dobar i vjeran prijatelj; znam da se još sjećate mene nakon toliko stoljećā; paće Vam zahvalujem, što ste mi nazad petnaest dana učinili poslati stihove, koji su mene dirnuli u srce kao i Vas, i bez muzike Pergolesove i glasa gospode Laure. Ali je za mene, dragi Clenezzi, poezija umrla ili je barem plaćući pošla, kako vele one kitice koje ja mijeűam u nezahvalnu prozu. Sada već volim prozu, i ako nuınu, i ako tvrdu. Slićim čovjeku, koji, izgubivši drago čelade, prihvata se najsuhoparnijih, najdosadnijih posala, te se kloni muzike.

Vi znate, da na 31 marta ističe zadűna isplata koju moj muű treba da podmiri po ugovoru s odvjetnikom Boglietti, pod prijetűom kaznenog postupka. Sada mislim da se nalazimo u vrlo zlim vodama i da moj muű ne će nikako moći isplatiti. Kazaću Vam sve: ne stoji me ništa govoriti o tome. Jedna mala bolest od koje sam do sad болоvala sasvim mi je preokre-

nula osjetljivost. Neke me ludosti tjeraju na plač, neke me propasti ostavljaju ravnodušnom.

Kada je dakle moj muž pošao u Rim novembra prošle godine, mislim da mu od zamaha sreće, koji ga je, kako znate, zahvatio letos, nije ostalo ni traga. Isplata u septembru i jamačno drugi hitni dugovi bili su potrošili gotovo sve. I to je bio jedan razlog radi koga ja ostah u Ćefalù, želeći otkloniti svaki suvišni trošak. Muž mi, na polasku, ostavi vrlo malo novaca. Netom je on otišao, otkrih mnoštvo malih dugova i ovdje, kod radnikâ, malih trgovčiča, da sam se zasramila! Ja sam imala onu svotu, koju mi prošlog jula bješe stric poslao iz Rima i koju ste Vi za mene naplatili kod Narodne Banke. Moj muž ne znadaše ništa za to i pošto mu za onda, iza dobitka na igri, ne trebovaše više, ja je čuvah za poslednju isplatu, kao no ti što sam znala za stalno, da ćemo se tad opet naći u stisci. Svaki čas dolazahu k meni jedna čeljad tražeći svoje. Pisah svome mužu. Odgovori mi da ih nagovorim da se ustrpe, jer da ih za sada ne može nikako podmiriti. Što sam trebala raditi? Platih onim novcem što ga bijah metnula na stranu.

Moj muž nazad deset dana skokne do amo. Doznah iza njegovog odlaska, da je uzalud tražio da sklopi zajam. Doznah također, da je čeljade, kojemu se bio obratio, bilo spremno dati mu oveću svotu samo da mjenica bude potpisana i od moje majke. Moj muž prekide pregovore. Ne začudih se tome. On je dugo navalivao, prošle godine, na moju porodicu, da dobije novaca, što bi mu određeno, te je mogao promisliti, radi jednog nesporazuma koji ne koristi pripovijedati, da smo se moj stric, moja majka i ja s ñim šprдали. Sada, Vi razumijete njegovu ponositost. Mislim da je kadar predusresti rađe svaku propast, nego li išta primiti od nas. Ima te dobre kovine u njegovom značaju, koja zazveči svaki put kada pane na ñu velik udarac. Kada je doznao da sam podmirila one male vjerovnike o kojima Vam govorah, pobijesni i htjede mi odmah učiniti obveznicu za svu isplaćenu svotu. Ja mu tad natuknuh o skorog isplati; odgovori mi da se ne mislim za to. Sada mi dojavljuju zlokobne polu-fraze, koje su mu izbjegle ovdje; a možda je koju dvoznačnu riječ rekao i meni. I prošloga leta, u Rimu,

govorio mi je, što bi učinio kad ne bi mogao spasiti čast; no onda se vraćao sa igre, pijan srećom.

Dragi Clenezzi, stvar je prosta. Sve što bi učinila žena najodanija svojoj dužnosti, hoću da učinim. Kojim bi putem, ne znam; i ne mogu da na to mislim, upravo fizično. Da mi Vi rečete: treba dati sve do zadnjega prstena, živjeti od milostiñe: ja bih dala i umrla bih, eto. Recite mi dakle što treba da učinim. Vi ćete pomisliti: zašto ne piše svojoj porodici? Treba li da pišem? Pisaću. Ali u svakom slučaju vaļaće da novac bude poslan Vama, da Vi uzimate dobrotu da uredite stvar s odvjetnikom Boglietti, kako bole uznabudete, poznavajući raspoloženje moga muža prama Carrèovim. Koju ću svotu iskati? Odgovorite mi odmah, jer čekam majku do malo dana. Htjela bi doći morem, ali će moći i promijeniti red putovanja, te proći preko Rima, ako je potreba da donese taj novac. Moj se stric tek oporavlja te mu ne bih htjela pisati slično pismo kada bude sam.

Ćutim grižnu, prijatelju moj, što Vam namećem toliko dosada za malo umorne i hladne zahvalnosti. Ne ćutim ni srećnosti da Vam je ponudim. Reći ću Vam samo: učinite dobro djelo. Htjela bih ih učiniti i ja toliko, a ne mogu! Ne govorite nikome o ovom pismu i kada uzmognete misliti o nekorisnim stvarima, promislite i o meni.

Vaša prijateljica
Jelena Carrè di S. G.

Barunici

Jeleni Carrè di Santa Giulia, u Ćefalù.

Rim, 7 marta 1882.

Vrlo odlična prijateljice,

Od četiri dana sam prikovan u kući sa svojim običnim bolovima. Što da se učini? Stvar je bila važnija no što Vi mislite. Oprostite mi, dao sam dozvati Vašega rodaka, zastupnika Cortisa, kojega u velike cijenim; rekao sam mu sve i zamolio ga da me zamijeni. Mislim doista, da je u ovom času pretovaren poslima: parlamentarni odbori, list koji se ima osnovati, otkup mletačkih željeznica koji ga silno zaokuplja. Ne bih znao ipak ko bi se prihvatio s većom ljubavlju. — U istinu, netom izustih Vaše ime, prisvoji nalog, više no što sam mu ga ja nudio.

У
Н
И
В
Е
Р
С
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Ša svoje strane ne mogu Vam dati već jedan savjet: dođite u Rim.

Oprostite na pismu: prisiljen sam da pišem lijevom rukom. Ľubim Vam ruku s najživljom nadom da ću Vas brzo vidjeti.

Preodani Vam
G. B. Clenezzi.

Barunici

Jeleni Di Santa Giulia, u Ćefalù.

Rim, 14 marta 1882.

Ne žali se na mene, draga Jeleno: ne mogah odbiti uslugu Clenezzi-ju, koji proklińaše uloge. Za ovoga bih ćovjeka učinio svaku stvar, pa i ulogu nametnika.

Pošao sam dakle u odvj. Boglietti, u utorak 7, ali je bio u Firenci radi neke parnice, te doznah da će se vratiti tek sinoć. Vidjeh ga jutros, govorih s űim i Clenezzi mi nalaže, da ti javim što se uglavilo. Boglietti je bio silno uznemiren radi ovog roka. Svota koja obuhvata glavniciu, kamate i troškove iznosi do 16,800 lira. Ja mišlah umiriti odvjetnika, veleći mu, ako űegov dužnik ne bi bio u stańu da isplati, da će se porodica Carrè već za to pobrinuti. Tako ga uvjerih o shodnosti da odustane od svakog postupka proti tvome mužu, kada ovaj ne bi ispunio svoju dužnost. Pogodismo se, da me odmah obavijesti o pomańkańu isplate, i da ćeka novac do 15 aprila. Sada Clenezzi, koji — budi mimogred rećeno — stoji bolje, pozvaće k sebi tvoga muža, te govoreći mu tobož u ime predsjedništva senata, već umiješanog u ovu stvar, pitaće ga, misli li da može platiti; ako on odgovori da ne može, obećaće mu, da će mu isposlovati produleńe. U toliko vi ćete moći komodno isplatiti do 15 aprila i naći ili ne naći kakvo razjašńeńe za tvoga muža.

Pisao sam majci da dođe u Rim netom joj bude moguće. Pošto vaļa učiniti stvar, nek se učini odmah. Regbi da će doći svrhom od mjeseca. Uzeo sam od sutra, 15, stan na trgu „Venezia“. Velika buka; moja će se majka zanago zabavļati. Ne znam zašto mi se ćini, da ću stanujući s űom i ja voļeti buku nego li mir. Ali što je do toga? U drugim prilikama živļeńe s űom bilo bi mi nepodnosivo poźrtvovańe; sada sam

skoro ravnodušan, ne mogu po savijesti pripisati sebi veliku zaslugu pred tobom, ako sam popustio tvojim molbama.

Po svoj prilici ja ću do brzo predati svoju ostavku kao zastupnik. Pa i za ovo što će tebi biti stalo? Ah, Jeleno, Jeleno, možda činim zlo što ti ovako pišem, ali ako se moje srce koji put prelije, treba da izađe iz néga grke krvi. Primio sam dakle iz izbornog kotara dugo prosvjedno pismo protiv moga parlamentarnog vladaña. Ne ćeš za cijelo misliti da je u tome gorčina? Pismo ima 226 potpisa; ne znam ti pak reći koliko ih je lažnih a koliko od nebirača. Autentični prijepis bi poslan predsjedništvu kuće. Ovo 226 bedaka ne stavljaju se da mi čine veliku uslugu. U posve drugom času bio bih se smijao njihovoj prozi; sada je sreća po mene da mogu izaći iz ove kuće te se topi i postaviti svoju kandidaturu za opće izbore sa proširenim izbornim pravom. Ne znam hoću li se zahvaliti sada ili ću počekati raspravu o vojničkim troškovima koja me napastuje. Jamačno ću se držati prve odluke i trebaće da se odlučim brzo, jer regbi da će se sabor odgoditi kroz deset ili dvanaest dana. Izaći ću s velikom bukom lomeći sva moguća stakla.

Nastavljam kod kuće ovo pismo, koje sam počeo u Kući, gdje sam danas mislio govorit o otkupu mletačkih željeznica koja je stvar pak prošla u muku, jer sva ova čeljad misli na druge slične sadašnje ili buduće poslove svojih pokrajina, *sve djeca jednog samog otkupa*.

Izadoh na vazduh sa svojim govorom i s mnogim drugim teškim stvarima na želucu. Osjećah se zlo. Nadoh jednu gospođu, koja me htjede odvesti u Villa Borghese u svojim kolima; ali je meni trebalo prepraviti, barem u pameti, pregledni članak koji vaļa da predam do tri dana a od kojeg ne napisali još ni retka. Ostavih dakle gospođu i dadoh se odvesti u vilu Wolkonsky, gdje ima ruža, ruševina, gavrana i muka, koliko ga se može poželeti u nekim psihološkim časovima koje poznam. Sjedoh u sjenu svodovļa Klaudijske Vode prama Svetom Križu u Jerusolimu i rimskoj pustiñi, te stadoh razmišljati o svom članku: *Jedna misao kneza Bizmarka*. Provirivaše, tu uza me, iz opeka drevnog stupa, malena mramorna ručica sa zaobljenom podlakticom.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

Za čas ne mišlah na Bizmarka ni na njegovu ideju o jednom samom ministru odgovornom u kabinetu. Poezija, draga Jeleno? Sentimentalizam? Gdje sam mogao dobiti tu bolest? Budi mirna, trajalo mi je malo. Rekoh sebi odmah, da male bijele ručice nemaju više posla sa mnom, te dovrših članak s vatrom častohleplja koje ću pak trebati da ugasim za stolom. Ako ostarim i ne budem postao ministrom, učiniću se pustiña-kom u Svetom Križu u Jerusolimu i na uru podnevnog demona ići ću onamo daleko pod samotne svodove, sred mirluha ruža, da razmišlam o onoj ženskoj ruci i o prošlom vremenu.

Mislim da će tetka Tarkvinija biti do sada prispjela tamo. Molim te da joj izručiš moje pozdrave.

Ako sam te baš uvrijedio tim što sam se primio naloga povjerenog senatoru Clenezzi i što sam ti pisao pored tvoga muka od mjesec dana, oprosti mi.

Clenezzi pozdravlja tebe i majku ti. Rekao mi je baš danas: pišite joj da dode u Rim, brzo, odmah. Ja hoćah zatvoriti pismo, a da te i ne izvijestim o riječima prijatelja tvoga. Oprosti i ovo, ako cijeniš,

odanom ti rodaku

D. Cortis-u.

Danijelu Cortisu

zastupniku na Parlamentu u Rimu.

Čefalù, 18 marta 1882.

Dragi Danijele,

Jelena ti mnogo zahvaluje radi onog što si za nju učinio i veli ti da je bila pisala Clenezzi-ju, jer je znala da si ti vrlo zaposlen. Što ćeš? Ne treba se više čuditi ničemu. Kada se reče, da ti pišem iz Čefalù i da stanujem u hotelu, malo koraka od kuće svoje kćeri! Ne znam više u kojemu sam svijetu. Našla sam Jelenu dosta dobro od zdravlja, ali vrlo i vrlo poništenu duhom. — Jadne Jelene, ako sam ja nesretna što imam onakvog zeta, pomisli ona! Srećom ona je mañe osjetljiva, mañe nervozna od mene; na nezinom mjestu ja bih bila umrla deset puta.

Regbi da ćemo do koji dan krenuti tamo. Hvala tebi, moći će se odahnuti malo, prije ove blažene isplate; ali je ipak

dobro, kako kaže Clenezzi, doći na lice mjesta. Molim te da nađeš dvije sobe i jednu dvoranicu kod „Minerve“, po mogućnosti ne mnogo na visoku. Telegrafaću ti dan dolaska, ako se ne promijeni misao, jer se ovdje mijeñaju misli svaki čas. Ne poznam više Jelenu.

Ostavila sam svoga djevera dosta dobro. Ima i njegove voļe, ako sam u hotelu. Ah, dragi Danijele, s kakvom ećladi red mi je živjeti!

Do viđeña brzo, nadajmo se. Traži ako je moguće, da sobe imaju izgled na trg.

Tvoja preljubljena tetka
Tarkvinija.

P. S. Sada je stiglo zagonetno pisamee od moga djevera koje povećava nemir Jelenin a plaši i mene. Sada se odlučilo, da ćemo biti u Rimu na 24 izravnim od 1.45.

(Nastaviće se).

PJESNIŠTVO.

Ноћ.

Данак се губи бео
И јарко сунце веће
Последни сина зрак,
Ноћ. ето спушта вео
И свуд царује мрак.

Понекад ветрић пирне,
Те листак листом дирне
И неми шапат шири;
А кроз брснато грање
Двороги мјесец вири.

По тихој ноћи се шире
Совини гласови груби;
А поток жуборећ хита
И у даљину се губи.

Дејран (Маћедонија).

Спасоје Ј. Илић.

К Њ И Ж Е В Н И П Р Е Г Л Е Д .

„Божји људи“ Б. Станковића.

У овој је књизи Станковић пјесник милосрђа, пјесник саучешћа. Он, истина, не моралише; ја се не сјећам да је и у једној причици, ма и на једноме мјесту изрично наговјестио то своје саосјећање, тај свој бол; нигдје нијесам нашао ни једне ријечи, ни једне фразе, којом би приповједач сажалио којег од својих јунака или јунакиња. Он не жали, непосредно, несрећну, заљубљену Назу, која, одвајајући од себе, од својих уста, храни лијенога Љубу, брине се за њ, набавља му скоро сасвим нове хаљине, па ипак он, тај Љуба, само спава, не обазире се на њу, — ни суманутог Јована, који, онако неопишан, необријан, забатаљен, не проси, већ захтијева, виче да му даду нешто за цркву, за свету Богородицу, те своје препуне торбе носи пред црквена врата, па их тамо просипа, а себи ништа не узима, — ни лудога Менка, што увијек у говору, и то оном брзом, јури кроз варош причајући немирно, испрекидано, своју кобну историју: дошао Беглер-бег, везао Менка, тада још младог, здравог Менка, кућу му запалио, жену, лијепу и једру, унесрећно, па јој онда осјекао главу и њему везаноме у крило бацио, — ни оног кошчатога, мрачног Марка, који већ годинама долази пред саборну цркву, вири у њу и као ишчекује нешто, нада се њој, св. Богородици, — ни оног невољног брата једног силног богаташа, што само лежи у постељи, мљеска устима и тужи се брату: »Бато, срце немам«, — ни ма којег од тих божјака, тих поцијепаних и прљавих, лудих и симахнитих, забатаљених и одвратних, пропалих, ништавних несретника, људи искључених из друштва ваљаних, поштених, веселника бес наде и жеље, цијељи и чежње. Али ипак из сваког реда ове — да одмах рекнем — и одвише на брзу руку написане а ипак тако лијене и њежне књиге, говори један љубављу проникнут дух, осјећа се топао дах једне осјећајне, хуманости пуне душе. Станковић своје божје људе не жали оним обичним болом, баналним хуманитетом, који се по најчешће у ријечима, фразама и уздасима испољава; не, он их жали неком нарочито дирљивом тугом, етичким сажаљењем, које га

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

чини философом саучешћа, бола. И он за те саосјећаје умјје да нађе zgodна, срећна, и ако не директна израза.

— А, а... Јоване! — Јована (главно лице у приповијести »Јован«) храбре пролазници гледајући га гдје, задуван, стење вукући своје торбе пуне хљеба, брашна напрошеног по селима. — Стићи ћеш, стићи... Још је рано!... Храбре га они и показују му на цркву чији се крет свјетлуца из вароши.

— Оћу ли? Радује се он и издиже на прсте да види варош и увјери се да ли ће заиста на вријеме, прије мрака, стићи. Па се онда још више упиње, жури, вуче те своје тешке, пуне торбе да би што прије стигао у варош, пред цркву, и да би прије мрака изручио хљеб, брашно, што је тај дан напросио за њу, цркву.

Али чим уђе у махале, опет се заборави. Почне да иде по кућама. Гдје га не познају, бјеже од њега, јер тако бијесно, халапљиво почне да упада у дворишта. Чим упадне у двориште он почне да се уноси у кућу и виче:

— Света Богородица поручила...

Ето тако почиње мала црта »Јован«. На први се поглед, је л' те, једва и да уочити она особита туга Станковићева, тај нарочити, тако дубок бол његов, јер и није директно, изријеком изражен, али се да између редова пишћитати, управо из оног, што и није написано, речено.

*

Своје забатаљене, полунаге, каљаве и запуштене просјачке, те изнемогле божје људе, њихов разривени живот и подивљаји свијет Борисав Станковић описује једном чудном реалношћу, некаквом језивом стварношћу. Збиља, има нечег језивог у овим нервозно, испрекидано написаним причама, сликама о просјацима, што у поцијенаним, од других добивеним хаљинама, ритама, дугим кошуљама иду, вуку се, на гробљу спавају међу старим, опалим гробовима и у јамама, а на дан задушница облијећу, гладни и жедни, око домаћица, молећи, просећи. Ту је љепушката Наза са својом чудноватом, незадовољеном љубављу према бескрајно лијеном Љуби, који у својој дугој, никада неопраној кошуљи по вас дан лежи, вјечито спава; — ту је без-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

обзирни, гласни Бекче, који, упадајући међу просјаке, растје-
рује их, гура их, док сам не заузме најзгодније мјесто, навијек
грдећи, увијек гунђајући; када пак напроси доста, и сувише
хљеба, погача, масница, баца сувишак осталим просјацима у
лице, у крило, одлази у механу, гдје части напрошеним ства-
рима сељаке и напије се, па онда, пјевајући, поцупкујући, од-
лази пред куће највиђенијих и најљепших цура, и у најбоље
механе, да тамо игра, весели се; а у вече, и када је пијан, и
када није, и кад мјесец сија, и кад се иза густих облака крије,
он одлази у винограде, на ливаде, те игра, пјева, кличе; — ла
ту је одмах за овим плашљиви, тихи просјак, који бојажљиво,
обзирући се, плашљиво ступа, и на питања, одакле је, чјији је,
још плашљивије одговара: »Отуда, отуда, батке...!« и показује
на сусједне горе, планине, и једнако се клања, узмиче испред
вас, као бојећи се да га не бијете.“ Дирљива је потпуна про-
наст увијек најљепше обученог просјака Таје, који је на посљетку
у дроњцима и крпама, гладујући, мучећи се, умро, а нико не
зна кад. Иза клисарнице, у једној малој собици, начињеној од
стрехе и прућа, становао је Таја, грозни Таја, којег су се сви
бојали, зазирали некако од њега, јер је знао свакоме предска-
зати смрт. Сједне тако пред своју колибицу, виче, дере се,
предсказује смрт. Тако је прорекао клисарници да ће јој умријети
кћи, тако је погодио поци да ће му погинути син. »И зато су
га се сви бојали, угађали му, све му чинили само да ћути,
не гунђа, не прориче, не злокоби... А он, опет, само гунђао.
Никога у очи не гледао, већ испред себе, натмурено. И сте-
њући које од многог одијела, које од сувишног јела, вукао би
се стењући и дишући мртво, тешко, просјачки... Једва би
вишао и вукао се, ма да је у том нагомиланом, већином новом
пустињском одијелу, а још онако крупан и кошчат, изгледао
доста и лијеп.« А највише му је угађала једна ситна, улава
(шенута), из Турске пребјегла дјевојка, која је због нулума тур-
ског помјерила памећу, па би у своме страху од Турака, ври-
штећи, усплахирена трчала, сакривала се. Није смјела ноћити
па пољу, те ју је Таја пуштао у своју собу, коју је она чистила,
у реду држала. И све је то тако било, док не дође једна ва-
рошанка, једна бивина, скоро навијек пијана служавка, која стане
облијетати око Таје, улагивати му се, давати му од свога на-

прошеног, док Таја не отјера Вејку — то мало, плашљиво дјевојче — и прими у собу варошанку. А Вејка, отјерана и остављена, почела да се губи, па је најзад нестане, умре. А варошанка све се више и више одомаћила у његовој, Тајиној соби. С почетка му је угађала, спремала собицу, готовила му јело, све љепше од Вејке, све по варошки, али доцније почела се и опет опијати и долазећи кући с другим пијаним просјацима, стала да тјера Тају из собе. Но на посљетку се и сам попа умијеша, отјера варошанку, па је Паја опет могао да станује у својој колиби, да ноћава ту. Али је већ сав охронуо, забаталио се, хаљине, којих је увек имао неколико пари на себи, пецијепале се и у дронцима висјеле са изгладњела му тијела . . . Тако је и умро.

*

Ово је једна тужна, жалосна историја, живо испричана, ваља да и занимљива, али — ништа више. Ова подужа црта можда најбоље доказује да Станковић, који иначе умје тако јаке, снажне и скоро дивље призоре насликати и који чак и најмање ситнице психолошки тако фино запазити зна, да је, велим, тај Станковић у овој књизи само мало завирио у душу својих просјачких јунака, у унутрашњи, тако занимљив свијет својих сумахнутих, лудих, растројених особа. А колико је градива, колико је трагичности у том за обично око одвратном, али за умјетников поглед тако пуном животу; у томе боленом, тужноме свијету разбијених сила, ојађених душа! Узмите само Митку. Он је миран, спокојан и радан; када о сухом хљебу и води живи, гладује, трни; али кад окуси меса или ракије, побјјесни, ваља се по прабини и блату и спава по јамама. Нарав му не подноси, природа му не дозвољава да лијепо живи, добро једе, части се.

»Он не проси. Кад би се приближио коме гробу, он би из далека почео да се глади, шмркће, кашље и стидљиво да заобилази око гроба, гледајући жељно у ракију, вино. Жене се сјете. И зову га, дају му. Он пије све: час вино, час ракију, и то од једном, на искап. И тако, једнако стидећи се, жељно заобилазећи око гробова, за час изређа цијело гробље. И онда се враћа, али слободнији, расплакан, пијан. Тада би ишао на

своје гробове, гдје вели да му је жена и кћи закопана. Сједа тамо. Пошто нема да им запали свијеће, он, оно што је напросио вади из појаса и ређа то по гробовима. И онако пијан, плачући, нуди пролазнике:

— Узмите, узмите за њи'ну душицу, — и раздаје показујући на те своје одавно пропале, угнуте гробове.

Али нико не би од њега узимао. Сваки зна да је он за себе то једва напросио. А он једнако нуди, плаче и моли пролазнике:

— За њи'ну душицу, за њи'ну душицу узмите...*

А тај је човек некада срећан био, имао лијепу жену, лијепу кћер, био задовољан, блажен. »Али га жена толико вољела да га није могла гледати, да тако он трпи, пости, гладује, већ је радила, понова служила и њему давала, те он, пијући, и жену и кћер отјерао у гроб.«

*

И тако се ређају у овоме низу мањих или већих слика и скица, које је са већом брижљивошћу обрадити ваљало, људи убијена духа и сломљена тијела, мртве душе, које су у своме чемерном животу претријеле не један тежак удар, што им је растројио дух, сатро ум и учинио их сумахнутим бошјајима, посљедним просјацима, бившим људима. Само исто Станковић није досеио да одљусне кору са тих биједних бића, да нам изнесе слике њихових необичних душа, те су неке од ових причаца испале само површно или недовољно израђене. »Деда Веса« је, на примјер, сасвим празна слика. То је управо скица једног бошјака, силуета његова, овлашна, брза, лака. Мислим да је ова причаца врло карактеристична за Станковићев таленат. На страну његов језик и стил, који је у овој књизи, поред свих zgodних и јаких израза, доста забатаљен и недовољно израђен. »Деда Веса« лијепо показује колико су површне ове приче, са колико је мало пажње обрађивао Станковић унутрашњи, раздешени живот својих просјака, колико је мало психологије унио у свој рад.

*

Низ својих занимљивих, често дубоких но мало разрађених црта и прича завршио је Станковић једном дирљивом успоменом, лијепом, утјешном. Једне тешке јесење ноћи нашли

чувару у јендеку умрлог просјака једног и донијели га у њихову кућу, гдје га пишчева мати заједно са комшијским имућнијим женама опере, очисти, па су онда »цијеле ноћи пресједале око њега мртвога, освијетљеног, пазећи, чувајући га и чекајући да дан осване, да дођу мушки, доведу пона да га очита, опоје и послје га у цркву однесу и сахране као сваког другог човјека — домаћина.»

*

Борисав Станковић је даровит приповједач, а што га од осталих његових другова највише одликује, то је она новина самога предмета, необично схватање људи и живота, пуни и богати језик, што све ствара једну једру индивидуалност, снажну, угодну и пуну утанчаних осјећаја, индивидуалност без традиционалних елемената, без страног утјецаја. Код њега је с неком нарочитом везом спојен pjesnik са мислиоцем, књижевник-умјетник са филозофом, приповједач са психологом. Ако једну истакнуту намјеру, једну алтруистичку цијељ гледа пред собом, Станковић на једном те истом мјесту говори еминентно и од срца срцу, и душе души, али утиче уједно и на хладну памет, на рачунљив ум. И његов необичан успјех, скоро једнодушно повољан одзив критике и публике, може се, држим, донекле приписати и тој карактеристичној мјешавини, том чудноватом складу осјећаја и мисли, разума и душе, логике и духа.

Илија Ивачковић.

ОСЈЕНЕ I ПРИКАЗИ.

Kralević Marko i Musa Kesegija, komedija u 5 čina. Izveo **Ivo Dobržanski**. Dionička tiskara u Zagrebu 1903. Cijena 50 para.

Naš je seljak doslije više puta pokazao, da na pozornici veoma voli junake srpske narodne pjesme. To je imao na umu i pisac ove komedije, pa je, prema tome, temu prilično srećno birao, a slabo je izveo. „Kralević Marko“ bi sa svojih čaršijskih pošalica, nategnutih doskočica, a pokatkad do zla boga

tugašive, prostačke šale, mogao gdjegod u selačkoj „sjenici od graña“ i uspjeti. Na gradskoj pozornici bio bi, bez sumnje, gore sreće. Pisac je, u ostalom, u natezañu šale morao biti mnogo umjereniji. Tad komad ne bi počeo „pucñavom topova“, a svršio: „topovi pucaju, da se svi teturaju“; ne bi „katana vadio iz ustiju (!) lulu“, a Marko padao „preko onih krumpira u susjedovoj bašči“; jer pomiñañe topova, lula i krumpira u jednom događaju na koncu četrnaestog vijeka je (okrom drugih) užasan anahronizam. A pisac koji je, valja da, više puta slušao jali čitao koju „pjesmu leporeko ukićenu“ morao je pisati nešto narodnijim jezikom, kad je komadu usudena „pučka sjenica“, jer ovaki jezik prosto je narodan, koliko i jezik zagrebačkih „Narodnih Novina“. Ovom priliko primjetili bi, da je Markova pojava mogla biti ozbiljnija, jer bi se moglo dogoditi, da naš selak, po prirodi veselak, stane u koječemu imitovati Marka, kod kakve krčmarice Jañe, a pisac, jemačno, taku „čudorednu svrhu“ nije želio. Auktoru je ovo, vidi se, početnički rad. Njegova misao oživleña narodnih pjesama, koje su već na smiraju, svakako je pohvalna, pa mu od srca želimo u narednim radovima — bolu sreću.

P. M. Kolendić.

BIJEŠKE.

Naš urednik gosp. *Antun Fabris* otputovao je na kratko vrijeme u Zagreb. U uredništvu ga zastupa gosp. Miho Vacchetti.

***

Šaćir-aga Kajtaž, trgovac u Mostaru, izdao je književni oglas kojim poziva pretplatnike na *Ašiklije*, zbirku pjesama Osmana Đikića, mladog hercegovačkog pjesnika, koju je namjeran izdati. Preporučujemo ovu zbirku našim čitaocima.

***

G.đica Milica Nedeļković prešampala je iz „Brankova Kola“ svoj „*Spomen na Dubrovnik i more*“ u zasebnu knjižicu. Počinje knjižica utiscima s puta kroz Bosnu i Hercegovinu i napomenama o današnjem stanju na koje nailazi stranac, kad putuje tim zemļama, a zatim se prelazi na Du-

brovnik. O Dubrovniku i okolini nije rečeno mnogo ni supstancijalno. Na široko su ispričani veseli momenti provedeni po okolini, a o gradskim znamenitostima i o prirodnoj lepoti okolice veoma malo, ma ne no što bi imalo biti i u knjižici s ovako skromnim naslovom. Ima ipak nekoliko podataka o dubrovačkim Srbima i njihovim ustanovama, i što se naročito i lijepo vidi, ima puno ljubavi i simpatije prema ovom našem starom gradu, a to ipak zaslužuje izvjesno priznaće.

* *

Svezak I. godine III. *Znamenitih Srba XIX. vijeka* donio je slike i kratke biografije naših sugradana, Boža Boškovića i Dum Ivana Stojanovića. Obje biografije su nešto mršave i nepotpune. U posljednjoj, na primjer, nema bibliografije djela dum Ivanovih, niti ocjene njihove književne vrijednosti. Držimo, međutim, da biografije u ovoj velikoj i skupocjenoj kolekciji valja da budu potpune, iscrpne, definitivne i znalačke, i nije nam milo kad naidemo (a prilike za to ima) da ovi uslovi nijesu u nama zadovoljeni.

* *

Javljaju da je uredništvo *Karađića* u nedoumici da li da obustavi list ili da ga dalje izdaje, zbog vrlo velikih novčanih i drugih teškoća s kojima se bori. Mi držimo da ovaj vrlo korisni list, koji se izdržava jedino pregalaštvom njegova urednika D.ra Tihomila Dordevića, ne može prestati, ako pozvani faktori (čitaoci i književne ustanove) razumiju lijepo svoju dužnost prema ovakvom listu. K. S. Akademija Nauka imala bi, po našem mišljenju, potpomoći ovaj organ folklornog izučavanja da ne propadne. Izučavanje folklore nikad nije za potežnivaće u srpskom narodu.

* *

„Gorski Vijenac“, koji je do sad preveden na nemački, ruski, švedski bugarski, češki, preveden je ovijeh dana i na talijanski jezik pod naslovom *Il sero della montagna*. Prevodilac je gosp. Jovan Nikolić, poznati prevodilac srpskih narodnih pjesama i „Balkanske Carice“.

* *

Petrus Illyrica de gente — s poluostrva Pelešca. Jedan „Srdev“ prijatelj pečatao je u 6. broju laške god. jedan doslije neobjavljeni natpis iz crkve sv. Sabine u Rimu, koji bi srpski od prilike ovako glasio: „Kad je Celestin imao najveću apoštolsku vlast i sjao kao prvi biskup u svemu svijetu, udario je temelje ovome, što razgledaš, gradski starac od ilirskog naroda Petar, čovjek dostojan toga imena, od djetinstva othrañen u Hristovom domu, za siromahe bogat, za sebe sirak, koji je, bježeći od dobara ovoga života, zaslužio uzdati se u budući.“¹⁾

1)

„Culmen apostolicum cum Caelestinus haberet
Primus et in toto fulgeret episcopus orbe,
Haec, quae miraris, fundavit presbyter urbis
Illyrica de gente Petrus, vir nomine tanto
Dignus, ab exorto Christi nutritus in aula,
Pauperibus locuples, sibi pauper, qui bona vitae
Praesentis fugiens, meruit sperare futuram.“

Pomenuti prijatelj misli, da „taj našinac (illyrica de gente), koji je osnovao ovu crkvu, nije nigdje poblizhe opisan, i o nemu se ništa drugo ne zna osim to da mu je ime bilo „Petar“. To, pak, ne stoji. Lukarević u svo-
me djelu „Copioso ristretto degli annali di Ragusa“ (Dubrov. 1790., obr. 78.), govoreći o poluostrvu Pelešcu, pominje i Petra Ilirca: „Još se nalaze na tomu prostoru tvrđavice Nakovań i Zakotorac, gdje se rodio Petar Ilirski, kardinal, koji je sagradio u Rimu crkvu Sv. Sabine, i opisao na grčkom jeziku rat koji su vodili Rimljani sa Peleščanima i Rćanima.“¹⁾ Po Lukarevićevim riječima, znameniti Petar je sa teritorija dubrovačke republike, iz doba kad su u dubrovačkoj okolini vladali srpski vladari. Vaļa da će se djelima, koja nam nijesu pristupaćna, vremenom osvijetliti pojava ovog Srbina katolika.

P. K.

*
*
*

Era spomeniká. U Brankovini, blizu Vaļeva (Srbija), osvećen je spomenik Ľubomiru Nenadoviću. Spomenik je podignut priložima djaká iz kraļevine Srbije i drugih srpskih kraļeva. Na Kalimegdanu, javnom šetalištu u Biogradu, biće uskoro podignut spomenik Jovanu Subotiću sa poprsjem u bronzu koje je radio vajar gosp. Đorđe Jovanović. U Karlovcima, u dvorištu srpske gimnazije, podići će se u jesen spomenik Branku Radićeviću sa poprsjem u bronzu koje je takode izradio gosp. Đorđe Jovanović. Lijepa je to stvar dizati spomenike zaslužnim Ľudima; možda bi više vrijedilo, u načelu govoreći, pomagati pjesnike i kniževnike dok su živi nego im poslije smrti dizati spomenike, ali, što je rekao malo ironiĽno Jules Simon, i ovo je dobro „jer to čuva pjesnike od zaborava“.

*
*
*

Data je u štampu *Istorija srpskog naroda* (knjiga I.) od prof. Milenka Vukićevića. Ona obuhvata period od doseļeńa Srba do kraja XV. vijeka. Našim čitaocima je poznato da je nazad godinu dana isti pisac štampao II. knjigu ove svoje „Istorije“ i da je u űoj opisao politiĽki život srpskoga naroda od početka XVI. vijeka pa sve do Berlinskoga kongresa, i nadamo se da će im biti milo kad vide, da će im uskoro biti prilike da obje knjige imaju. Ne upuštajući se u ocjenu ovog dosta opsežnog djela (svaka knjiga hvata po 20 tabaka), u kojem će struĽna kritika možda i naći nešto nedostataka koji su u ostalom neizbježni pri poslu ovako teškom i obimnom, mi ćemo samo preporučiti obje ove knjige svima našim čitaocima koji se interesuju jaĽe istorijom svoga naroda i koji vole da češće prelistavaju knjigu u kojoj je ta istorija izložená pregledno, prosto, jasno i bez mnogih detaļa koji samo slabe pažńu. Knjiga je ova i jevtina: Objе staju samo 4 dinara (krune).

*
*
*

¹⁾ Vi sono ancora in questo tratto li castelli di Nakovan e di Sakotorac, ove nacque Pietro Illirio Cardinale che fabricò in Roma la chiesa di S. Sabina, e scrisse in greco la guerra che fecero i Romani con i Pilarj ed Archiani.

Savjeti i praktična uputstva nastavnici. Tako se zove jedna malena ali odlična knjiha jednog od danas najboljih pisaca francuskih u oblasti morala i vaspitaña, Jules-a Payot-a, koju je preveo prof. Nikola Rakić. Žaliti je samo što knjiha svojom spojašnom stranom ne odgovara svojoj unutrašnjoj vrijednosti.

Ovo je prva knjiha Payot-ova koja je prevedena na srpski, i ne jedna od najvažnijih. Knjiha, koja je ñemu stekla glasa a tolikim mladim ljudima bila od koristi, to je *Vaspitañe voľe* (Education de la volonté). Kad li će se, Bože, ta tako odlična i prijeko potrebna knjiha prevesti?

**

Novine javljaju da je u Biogradu štampan prijevod odlične ručne knjihe iz oblasti klasične filologije, koja nosi naslov *Uvod u izučavañe grčkih i latinskih pisaca* (*Minerva*) i koju je napisao engleski naučnik Dr. James Gow a francuski preradio Salomon Reinach. Knjigu je ovu preveo gosp. Milivoj Popović, profesor u Biogradu.

**

Dragocjeni biser srpske narodne junačke poezije. Pod ovim naslovom donosi posljedñi broj (23. avgusta) „Parlamentär-a“ krasnu narodnu pjesmu „Ivo Senković i aga od Ribnika“ u prijevodu vrijedne gospode Milene Miladinović. Uredništvo proučava ovu pjesmu ovim riječima: „Ovaj prijevod jedne sjajne, omirske srpsko-narodne junačke pjesme samo će obogatiti blago prave poezije. Mjesto, gdje otac svojem vjernom koñu predaje svoje jedino dijete, uzbuđuje dušu jako.“

**

Muzej Mickiewicz-a. Veliki poljski pjesnik Adam Mickiewicz dobio je svoj muzej u Parizu, inicijativom svoga sina. Tu su izložene slike, fotografije, litografije pjesnikove; slike ñegovih prijatelja Chopin-a, George Sand-a, Lamenaïs-a, Edgara Quinet-a; slike ñegove žene, kćeri velikog francuskog historičara Michelet-a; zatim, ñegovi rukopisi i pisma, cijeli pisaći pribor uz to; pisma ñegovih poznanika i poštovalaca, Klopstock-a, Thomas-a, Moore-a, Goethe-a; biblioteka ñegova i druge znamenitosti koje se odnose na Mickiewicz-a.

